

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»**

POLITIA

Вісник наукових робіт молодих вчених

ВИПУСК №3

Івано-Франківськ – 2021

УДК 32
ББК 66.0

*Затверджено до друку
кафедрою політичних інститутів та процесів
(протокол №3 від 24 листопада 2021 року)*

Головний редактор – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри політичних інститутів та процесів В.В.Марчук
відповідальний секретар – доцент кафедри політичних інститутів та процесів, кандидат політичних наук О.Б.Березовська-Чміль

Редакційна колегія:

Дерев'янка С. М., доктор політичних наук, професор кафедри політичних інститутів та процесів;

Климончук В. Й., доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології;

Геник М.А., кандидат історичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів

Кобець Ю. В., кандидат політичних наук, викладач кафедри політичних інститутів та процесів;

Мадрига Т. Б., кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів;

Матвієнків С. М., кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів;

Міщук М. Б., кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів;

Монолатій І.С., доктор політичних наук, професор кафедри політології;

Адреса редакційної ради

м. Івано-Франківськ, вул.Шевченка, 57, кафедра політичних інститутів та процесів Факультету історії, політології і міжнародних відносин

Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Тел. (0342) 596-146

Електронна пошта: kpol_inst@pnu.edu.ua

POLITIA. Вісник наукових робіт молодих вчених. Івано-Франківськ, 2021.
Випуск №3. 90с.

© ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2021
© Факультет історії, політології і міжнародних відносин, 2021
© Кафедра політичних інститутів та процесів, 2021

ЗМІСТ

Бирич І.І. РОЛЬ СУСПІЛЬНОГО МОВЛЕННЯ НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ (<i>науковий керівник: кандидат політичних наук, доцент Матвієнків С.М.</i>).....4
Гайдейчук А. Г. ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ 2020 РОКУ (<i>науковий керівник: доктор політичних наук, професор Дерев'яно С.М.</i>).....15
Василенко Ю. А. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗАМОРОЖЕНИХ КОНФЛІКТІВ (<i>науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент Генік М.А.</i>).....26
Данчук К.Я. ДЕРЖАВНА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ПРАВОВІ ОСНОВИ ПОЛІТИЧНА ПРАКТИКА (<i>науковий керівник: доктор політичних наук, професор Монолатій І.С.</i>).....34
Дукач Н.Ю. ТЕХНОЛОГІЇ МАНІПУЛЮВАННЯ ПРАВАМИ КОРИННИХ НАРОДІВ ТА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ (<i>науковий керівник: доктор політичних наук, професор Монолатій І.С.</i>).....50
Макарчук Н. Д. ЕТНОТУРИЗМ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: КОНЦЕПЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ (<i>науковий керівник: доктор історичних наук, професор Марчук В.В.</i>).....61
Мандзій Д. А. РАДА ЄВРОПИ: ГЕНЕА, ІНСТИТУТЦІЙНІ СТРУКТУРИ, ФУНКЦІОНАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ (<i>науковий керівник: кандидат політичних наук, доцент Міщук М.Б.</i>).....73
Пилипець У.В. СПЕЦИФІКА ТА ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ АЗЕРБАЙДЖАНО- ВІРМЕНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ (<i>науковий керівник: кандидат політичних наук, викладач Березовська-Чміль О.Б.</i>).....76
Шлімкевич І.В. КРИЗА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНИ ЯК ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ (<i>науковий керівник: доктор політичних наук, професор Климончук В.Й.</i>).....82

Бирич І. І.,
магістр 2-го року навчання спеціальності «Політологія»
Факультету історії, політології і міжнародних відносин,
Науковий керівник: кандидат політичних наук, доцент Матвієнків С.М.

РОЛЬ СУСПІЛЬНОГО МОВЛЕННЯ НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ

Актуальність дослідження. Важко перебільшити роль, яку відіграли ЗМІ у ключових подіях українського державотворення років незалежності. При цьому, політична заангажованість журналістів є однією із причин глибоких політичних та суспільних криз, формування громадської думки. Саме тому безчесної, збалансованої журналістики, очевидно, не може функціонувати демократичне і відкрите суспільство. Зрозуміло, що цінність такої журналістики невинно зростає.

Суспільне мовлення визнане одним зі стандартів демократичного розвитку, оскільки підтримує такі цінності суспільства, як дотримання прав людини, поваги до інших культур і політичного плюралізму. Суспільство є ключовим у такій схемі, адже мовники орієнтуються на його інтереси в цілому, а воно у відповідь виконує свої зобов'язання: контролює та фінансує їхню діяльність.

З перших років незалежності України як теоретики, так і журналісти-практики відзначали гостру потребу країни в якісному телемовленні. Характеристики якісної журналістики є визначальними для суспільного мовлення: задоволення інтересів широкого кола глядачів, незалежність, об'єктивність, плюралізм думок.

Саме свобода вираження поглядів, доступ до новин є критично важливими для функціонування справді демократичного суспільства і ця важливість посилюється в часи виборів. Зростає потреба людей отримувати новини, яким вони можуть довіряти – і саме тому потрібен якісний та незалежний суспільний мовник. Висвітлення в медіа діяльності політиків, зокрема під час виборів, впливає на сприйняття кандидатів громадськістю та, відповідно, голосування. Саме тому, журналісти і редакції зобов'язані висвітлювати діяльність кандидатів та їхні програми якомога ширше, забезпечувати однакове й неупереджене ставлення до них.

Теоретичну основу дослідження складають праці ряду науковців та аналітиків, які умовно можна поділити на кілька груп.

Першу групу утворюють роботи комплексного характеру присвячені як ЗМК загалом, так і суспільному мовленню зокрема. Це праці Е. Л.Вартанова, К. Якубович, Д. С.Галліна, П. Манчіні, Л.М. Городенка, Н.А. Гусак, Т. С. Шевченка, О. А. Сушко, Є. А. Макаренка, Д. Мак-Квейла, Ю. В. Палагнюка та інших.

Другу групу утворюють наукові та аналітичні статті присвячені дослідженню суспільного мовлення. Це публікації О. В. Джолоса, В. М. Дрешпак, В. Іванова, І. В. Кирича, Н. А. Лиховід, В. Набруско, Є. Павленка, Ю. Плаксюка, О. Д. Приходька, І. В. Степури, Т. О. Чепурняка тощо.

Мета дослідження полягає в комплексному та всебічному аналізі суспільного мовлення України та визначення ролі суспільного мовлення під час місцевих виборів.

Виклад основного матеріалу. Вперше поняття “суспільне мовлення” в українському законодавстві було вжито в Законі України “Про внесення змін і доповнень до Закону України “Про телебачення та радіомовлення”, уведеному Постановою Верховної Ради № 199 / 95 від 2 червня 1995 року. У цьому законодавчому документі суспільне мовлення визначається як “мовлення на одному каналі мовлення за єдиною програмною концепцією, що фінансується за рахунок держави (з правом на контрольний пакет акцій) та громадських об’єднань, телерадіоорганізацій, приватних осіб, частка участі кожного з яких не може перевищувати 10%” [2].

За словами директора Інституту медіаправа Т. Шевченка, “основою суспільного мовлення є те, що воно має здійснюватися в інтересах усього суспільства, а не в інтересах окремих його груп чи в інтересах держави. Суспільне мовлення незалежне і від інститутів держави, і від бізнесу. Саме держава зобов’язується дбати про таку незалежність. Це здійснюється і шляхом законодавчого закріплення принципів незалежності, і через особливості механізму управління та фінансування організацій суспільного мовлення. Як результат, суспільне мовлення для більшості країн Європи є важливим

інститутом, який сприяє не лише забезпеченню інтересів суспільства, а й демократичному розвитку держави загалом” [15, с. 257].

Правові основи впровадження суспільного мовлення в Україні почали закладатися майже 20 років тому (від 1997 року), хоча чинний нині Закон України із внесеними поправками був сформований протягом останніх трьох років. 7 квітня 2015 року Президентом України П. Порошенком підписаний Закон України “Про внесення змін до деяких законів України щодо Суспільного телебачення і радіомовлення України”, за допомогою якого внесені такі зміни до Закону України “Про Суспільне телебачення і радіомовлення України”:

- розширена мета суспільного мовлення за допомогою нової фрази “забезпечення національного діалогу”;

- додано таке завдання НСТУ, як забезпечення збалансованого й прозорого доступу суб’єктів суспільно-політичного життя до програм (передач) дискусійного формату, зокрема у вигляді дебатів;

- в новій редакції подана Ст. 5 щодо каналів мовлення НСТУ: суспільне мовлення має вестися не менше ніж на двох загальнонаціональних каналах мовлення багатоканальної ефірної телемережі (суспільно-політичному та культурно-освітньому) та на регіональних каналах мовлення багатоканальної ефірної телемережі;

- змінено кожне положення Ст. 6 щодо статуту Національна суспільна телерадіокомпанія України, зокрема першим її складником є гарантії незалежності суспільного мовника та заборона на втручання з боку акціонерів чи інших суб’єктів;

- конкретизовано деякі положення щодо Наглядової ради НСТУ, зокрема що Наглядова рада призначає п’ять членів редакційної ради НСТУ тощо [1].

Україна є зразком так званої східної моделі суспільного мовлення, тобто наслідує зразки західноєвропейських країн.

Звертаючись до функцій суспільного мовлення в руслі інтеграції України до європейського інформаційного простору [6, с. 23], більшість дослідників зупиняються на трьох його основних, зокрема, інформування, просвіта і зацікавлення аудиторії. Проте вони є чітким орієнтиром для визначення цього

типу мовлення. В умовах глобалізації суспільне мовлення є важливим інструментом культурного виховання аудиторії, підтримки національної ідентичності [7, с. 55].

Отже, суспільні мовники мають бути джерелом незаангажованої інформації та підтримувати розвиток суспільства, сприяти підвищенню свідомої участі громадськості в демократичних процесах, допомагати міжкультурному порозумінню.

На основі завдань суспільного мовлення дослідники визначають такі його характерні риси: доступність для всієї аудиторії, незалежність від бізнесових та політичних груп, різноманітність змісту та орієнтація на широку аудиторію, врахування потреб національних меншин, об'єктивність, інноваційність, сприяння розвитку загальнонаціональної ідентичності, підвищенню культурного та освітнього рівня громадян. Крім того, суспільне мовлення має забезпечувати суспільний діалог та підзвітність аудиторії [10, с. 198–199]. Основні характеристики суспільного мовлення – незалежність мовлення від державних та бізнесових структур; відповідність високим стандартам професійної етики, тобто дотримання об'єктивності подачі інформації, можливості зворотного зв'язку та перевірки інформації.

Основним чинником незалежності організацій суспільного мовлення є фінансування. У світовій практиці відомі такі джерела суспільного мовлення: абонентська плата (телеподаток), перерахунки з держбюджету, спеціальний податок (збір), реклама [10, с. 199–200]. Під час створення Національної суспільної телерадіокомпанії України у формі публічного акціонерного товариства “НСТУ” у 2017 р., держава взяла на себе обов'язки щодо фінансування телерадіоканалів цього мовника на національному та місцевому рівнях. І це не є суто українська модель утримання суспільного мовника. У більшості країн світу, де функціонує суспільне телерадіомовлення, воно фінансується за рахунок державного бюджету [11].

Статтею 14 Закону України «Про суспільне телебачення і радіомовлення» передбачено, що суспільний мовник (НСТУ) може фінансуватися з таких джерел:

1. продажу власної теле- і радіопродукції, плати за користування авторськими та суміжними правами;
2. державного і місцевих бюджетів;
3. абонентської плати, що сплачується за послуги НСТУ в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;
4. інших надходжень, не заборонених законодавством [3].

Рішення про джерела фінансування було предметом багатьох обговорень ще до прийняття Закону.

В інформаційному середовищі, де майже всі канали залежні від їхніх власників, їхніх політичних і бізнесових інтересів, наявність ресурсу, який був би абсолютно рівновіддаленим, збалансованим, об'єктивним і зваженим, дуже важлива. Належне фінансування є найпершою і найфундаментальнішою умовою діяльності мовника. Держава має забезпечити виконання цього надважливого ключового принципу, тобто забезпечити фінансування. Дуже важко отримати повний і якісний результат, не надавши належного фінансування [13].

Досвід деяких демократичних країн, вироблений десятиліттями і поширюваний у «нових демократіях», вказує на фінансову незалежність від держави як на головну передумову політичної незаангажованості. Громадяни, які усвідомлюють цінність свободи інформації, готові за неї платити. Саме це робить суспільні канали незалежними від влади. В Україні вищезгаданий закон цього не передбачає, хоча фахівці неодноразово наголошували на необхідності передбачити можливість поступового впровадження абонплати.

Мета суспільного мовлення – працювати для суспільства, всіх його верств, кількісно та якісно рівноцінно представляти позиції більшості й меншості, зокрема національних меншин [12, с. 75–76].

В «Концепції регіонального мовлення ПАТ "НСТУ"», проаналізовано цільову аудиторію. Її було визначено на основі досліджень особливостей регіонального медіаспоживання, що були проведені в Рівненській, Львівській, Івано-Франківській, Харківській, Сумській, Дніпропетровській, Миколаївській областях у 2019 році [5].

«Регіональні канали глядачі переглядають зазвичай 2-3 рази на тиждень і рідше.

Вклад у телеперегляд аудиторії 45+ становитиме 68%. Саме ця аудиторія найбільше витрачає час на телебачення [5].

У будь-якому демократичному суспільстві потрібен ефективний та незалежний суспільний мовник. Особливо це важливо у період виборів, коли треба забезпечувати рівний доступ усіх політичних сил до медіа та доступ громадян до неупередженої інформації.

Упровадження суспільного мовлення в Україні, за словами європейських експертів, є безпрецедентним. А ось успішність впровадження суспільного мовлення в Україні, його відповідність високим демократичним стандартам багато в чому залежить від того, наскільки реформа суспільного мовлення стане популярною і затребуваною насамперед для народу України [13, с. 170].

Український суспільний мовник надає неупереджену, надійну інформацію українським споживачам медіа. Незважаючи на свій дуже обмежений бюджет та ресурси, він покращив свої показники залучення аудиторії та довіри у 2020 році[4].

Оскільки на сьогодні багато приватних медіакоракцій неформально належать різним політичним силам, які подають інформацію з позиції власника всіма можливими засобами, завуальовуючи це. Дуже важливим є для України розвиток суспільного мовлення, особливо ця роль зростає під час виборів -українцям потрібні новини яким вони можуть довіряти. Швидкість та масиви інформації, які обробляють ЗМІ, дозволяють контролювати перебігу виборчих перегонів. Під час кампанії медіа здійснюють саморегулювання, аби надавати виборцям об'єктивну та збалансовану інформацію і водночас забезпечити політикам рівний доступ до ЗМІ.

Передвиборні перегони є надзвичайно важливими для аудиторії суспільного мовника. Якщо навіть залишити осторонь політичне значення цих виборів, які відбулися 25 жовтня 2020 року, вони були складними й абсолютно незвичними. І тому, що відбувалися за новим законом, і тому, що відбувалися за зміненням

адміністративно-територіальним поділом. Отже, в суспільства було чимало питань.

Суспільний мовник тут якраз і відігравав свою просвітницьку роль намагаючись дати людям відповіді на максимальну кількість нез'ясованих питань. Якщо ж брати зміст виборчого процесу, то, знову-таки, українському виборцю нині вкрай складно зорієнтуватися у великій кількості нових політичних сил і нових обличь у політиці. Наприклад, у ток-шоу «Зворотний відлік» суспільний мовник давав цілком якісне враження про основних кандидатів у мери обласних центрів і про цінності й підходи тих політичних сил, які вони представляють. Дотримуючись стандарту точності подачі інформації та стандарту балансу думок В кожному випуску програми у студії були представлені всі (або майже всі) основні опонуючі політичні сили. Також був випуск присвячений загальним для всієї країни питанням — вадам та перевагам нового Виборчого кодексу і власне головним новаціям виборчого процесу, — основними гостями студії були законодавці, дотичні до роботи над Виборчим кодексом[8].

Також UA: Українське радіо запустив освітній серіал «Знову вибори». Проєкт має на меті підвищити обізнаність мешканців сіл, селищ і міст з особливостями виборчого законодавства, стимулювати до активної громадянської позиції, безпосередньої участі в управлінні своєю громадою, нагадати, що кожен громадянин має право не лише обирати, а й бути обраним або обраною [9].

Регіональний канал Суспільного UA: КИЇВ розповідав про особливості місцевих виборів у суспільно-політичному проєкті «Виборчий округ. Місцеві» зосередила увагу на тенденціях виборчого процесу [16].

«Ми вбачали свою місію в допомозі виборцю. Показали юридичні аспекти цьогорічних виборів, розповіли про гендерні квоти — вибори без сексизму, пояснили, як читати передвиборчу агітацію і чому партії витрачають карколомні бюджети на політичну рекламу», — зазначила зазначила головний редактор суспільно-політичних проєктів Тетяна Рихтун [16].

Отож, особливе значення під час виборів 2020 мали регіональні медіа, адже загальноукраїнські телеканали чи онлайн-видання не могли приділяти належну увагу виборам. Центр демократії та верховенства права і Незалежна медійна рада у співпраці з проєктом “Європейський Союз та Рада Європи працюють разом для підтримки свободи медіа в Україні” організували обговорення “Саморегулювання медіа під час місцевих виборів 2020”. Саморегулювання – процес, за якого самі медіа домовляються про “правила гри”, стежать за їх дотриманням та застосовують санкції проти порушників [4].

“Уся реклама має публікуватися на законній основі і бути маркованою. Інші варіанти перетворюють медіа на платформи для джінси. Проблема також у тому, що законодавство для медіа під час виборів не розвивається”, – вказала Ольга Айвазовська, голова правління Громадянської мережі ОПОРА[4].

Суспільне мовлення, медіа сформувало чіткі внутрішні правила. У них описані дії у складних ситуаціях (наприклад, при підборі експертів), нові кейси також вносять до списку. Філії Суспільного орієнтуються на аналітичні дебатні програми, аби охопити якомога більше тем [4].

За словами Миколи Чернотицького, члена правління UA: Суспільне мовлення: “Проблемою є небажання деяких кандидатів з’являтися на Суспільному, вони йдуть на майданчики приватних каналів, бо там за гроші отримують “теплу ванну”. Деякі місцеві та центральні канали стали засобом лобіювання інтересів.” – коментує він ситуацію в регіонах [4].

Суспільне запровадило фактчекінг заяв політиків упродовж етеру ток-шоу. Також вони запрошують представників усіх політсил і стежать, аби жодна партія не мала більшості.

Саморегуляція є потрібною, однак побудувати таку систему буде складно, вважає Павло Моїсеєв, медіаексперт та секретар Незалежної медійної ради (НМР). Адже основні гравці медійного ринку у такій системі не зацікавлені. Їм простіше мати співрегулювання, за якого можна домовитися з державними органами, аби медіа далі працювали у спосіб, вигідний власникам або політикам. “Повинна бути саморегуляція на рівні журналістів, адже власникам чи державним органам буде важче вплинути на такі структури. Адже у нас уже є

майданчики, де саморегулюються медіа: наприклад, узгоджують питання щодо реклами. Але про дотримання етичних стандартів там норма не йде”, – пояснив Павло Моїсеєв [4].

Приклад успішної системи саморегуляції показує медійна спільнота Фінляндії. Крім реагування на порушення, фіни також запустили “знак відповідальної журналістики”, який отримують якісні інтернет-медіа, а це сприяє довірі читачів до них. А от єдина санкція за неетичні публікації – зобов’язання для порушників опублікувати висновок про це на власному сайті [4].

Саморегулювання є корисним для свободи слова у країні. Адже якщо медіа самі визначають правила, стежать за їх дотриманням і це викликає довіру суспільства, держава не запроваджуватиме жорсткий контроль за медіа.

Висновки. Таким чином, під суспільним мовленням варто розуміти телерадіомовлення, альтернативне державному та комерційному, що є публічною службою для суспільства, яким воно фінансується та якому підзвітне; воно гарантує незалежне, об’єктивне, надійне та високоякісне мовлення, спрямоване на задоволення інформаційних, культурних, освітніх потреб кожного громадянина. Суспільне мовлення є одним із стандартів Ради Європи, оскільки державних ЗМІ, контрольованих державою, не може бути в демократичному суспільстві: мас-медіа повинні контролювати державу, а не навпаки.

Суспільне мовлення має на меті налагодити якісний діалог між владою та виборцями, а також дати аналіз професійної діяльності осіб на виборних посадах. Завдяки незаангажованому майданчику суспільного мовника виборці мали змогу розібратися з програмами кандидатів і зробити виважений самостійний вибір.

Важливо керуватися ключовими принципами щодо роботи медіа під час виборів, які закріплені в рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи щодо заходів з висвітлення виборчих кампаній у медіа. Головні принципи - невтручання з боку органів державної влади в діяльність медіапрацівників з намірами впливу на вибори, забезпечення захисту від нападів, залякування та інших форм незаконного тиску на медіа. Забезпечення редакційної незалежності й дотримання професійних і етичних стандартів є критично важливими під час

виборчої кампанії. Нормативно-правова база або механізми саморегулювання повинні забезпечувати, щоб медіа, оприлюднюючи результати опитування громадської думки, надавали суспільству достатню інформацію для оцінювання якості опитування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України “Про внесення змін до деяких законів України щодо суспільного телебачення і радіомовлення України” від 19.03.2015 №271-19. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/271-19>.
2. Закон України “Про внесення змін і доповнень до Закону України “Про телебачення і радіомовлення” від 02.06.1995 р. № 198/95 – ВР. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/ru/198/95-%D0%B2%D1%80>.
3. Закон України « Про Суспільне мовлення і радіомовлення України» № 271-VIII від 19.03.2015 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1227-18>
4. Зміцнення свободи медіа, доступу до інформації та посилення системи суспільного мовлення в Україні 01.09.2020 URL : <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/the-council-of-europe-project-strengthening-freedom-of-media-access-to-information>
5. Іванов Д. Суспільне мовлення в Україні: іспит на громадянську зрілість 01.04.2020 URL: https://stv.detector.media/kontent/ekspertna_dumka/suspilne_movlennya_v_ukraini_i_spit_na_gromadsku_zrilst/
6. Інтеграція України в Європейський інформаційний простір: виклики та завдання. Київ: ФОП Клименко, 2014. 212 с.
7. Кирич І. Суспільне мовлення у сучасних медіасистемах і теоріях медіа. Медіа-простір: зб. наук. ст. Тернопіль: ТНПУ ім.В. Гнатюка, 2014. С. 54–58.
8. Куляс І. Зворотній відлік місцевих виборів URL: https://stv.detector.media/kontent/monitoring/zvorotniy_vidlik_mistsevikh_viboriv/
9. Куляс І. «Знову вибори» 02.10.2020 URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=94287>
10. Ламей К., Мицкевич Э., Файрстоу Ч. Особенности развития общественного вещания. Европейські стандарти у галузі суспільного мовлення; за ред. Т. С. Шевченка, О. А. Сушко. Київ: Тютюкін, 2010. С. 196–213.
11. Міський В. Нова модель фінансування суспільного мовлення в Україні: як забезпечити бюджетну стабільність НСТУ 05.03.2018 URL: https://stv.detector.media/kontent/ekspertna_dumka/nova_model_finansuvannya_sus_pilnogo_movlennya_v_ukraini_yak_zabezpechiti_byudzhethnu_stabilnist_nstu/undefi ned/ (Останнє відвідування: 15.05.2020)
12. Набруско В. Суспільне мовлення та виклики інформаційної доби. Теле та радіожурналістика. 2015. Вип. 14. С. 69–76.
13. Приходько О.Д. Суспільне мовлення: стандарти Ради Європи. Методологічне забезпечення підготовки журналістських кадрів у процесі роздержавлення мас-медіа та створення системи суспільних та громадських ЗМІ:

матеріали міжнар. наук. конф.; за заг. ред. О. Чекмишева. Київ: Інститут журналістики, 2007. С. 167–175.

14. Указ Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року “Про Доктрину інформаційної безпеки України”” від 25 лют. 2017 р. № 47/2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>

15. Шевченко Т. Стандарти суспільного телерадіомовлення та шляхи їх запровадження в Україні. Європейські стандарти у галузі суспільного мовлення; за ред. Т.С. Шевченка, О.А. Сушко. Київ: Тютюкін, 2010. – С. 256–262.

16. Шеман В. «Виборчий округ. Місцеві» на UA: КИЇВ 23.10.2020 URL : <https://corp.suspilne.media/newsdetails/3084>

Гайдейчук А. Г.
магістр 2-го року навчання спеціальності «Політологія»
Факультету історії, політології і міжнародних відносин,
Науковий керівник: доктор політичних наук,
професор Дерев'янка С.М.

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ 2020 РОКУ

З моменту здобуття незалежності Україною вітчизняні партії завжди перебували в авангарді політичних процесів – інституціонально або персоніфіковано. Особливо їхня роль є відчутною у формуванні політичної еліти та інституту народного представництва. Йшлося переважно про центральний рівень влади, однак останні трансформації в державницькій системі – процеси децентралізації та зміни у виборчому законодавстві – призвели до актуалізації низової організаційної структури партій. Партійні осередки з умовних структурних елементів перетворюються на акторів електорального процесу й учасників формування системи місцевого самоврядування. На нашу думку, парадигма інституціональних змін у функціонуванні місцевих партійних організацій має системний характер, що включає аспекти політико-правового регулювання, включеності в процеси державотворення і суспільного сприйняття партійної системи. Відповідно, політична наука дійшла до потреби виокремити в партіологічному дискурсі аналіз діяльності низових партійних структур.

Особливості розбудови багатопартійності в Україні ввійшли до наукового доробку таких вітчизняних дослідників, як Р. Балабан, С. Здіорук, М. Кармазіна, А. Колодій, І. Кресіна, М. Обушний, М. Примуш, А. Романюк, П. Шляхтун, В. Яблонський, Я. Ярош та ін. Проблему ролі політичних партій у функціонуванні політичної системи актуалізовано науковими пошуками Г. Агафонової, С. Бондар, Н. Вінничук, Л. Гонюкової, Ю. Ключковського, О. Новакової та ін. Серед зарубіжних учених партійну теорію формували дослідження К. фон Бойме, М. Вебера, Г. Даадлера, М. Дюверже, Дж. Ст. Мілля, Р. Міхельса, М. Острогорського, Дж. Сарторі, Е. Хейвуда та ін. Партіологічні теорії еволюціонували разом з інститутом політичних партій, поглиблюючи системні дослідження партійних функцій, ідеологічного складника, формуючи відповідні

типології, уявлення про різноманітні партійні системи, організаційну структуру партій тощо.

Мета статті – з'ясувати особливості партійної участі в місцевих виборах 2020 р. в умовах нового Виборчого кодексу, реформи децентралізації та формажорних обставин пандемії коронавірусу. Зокрема, йдеться про форми активностей та аспекти політичних технологій, які реалізовували місцеві організації політичних партій, а також про роль партійного чинника у формуванні виборчих стратегій.

Виклад основного матеріалу. В аналізі інституту політичних партій часто виділяють функціональний аспект, акцентуючи еволюцію ролі, функції, призначення політичних партій у тих чи інших історичних обставинах. Попри ґрунтовні дослідження, всі ці напрямки переважно зводяться до полярних публічних і кулуарних функцій: з одного боку, представництво інтересів виборців (прихильників або партії, або конкретної ідеології), з іншого боку, лобіювання інтересів зацікавлених економічних груп, які, не виключено, й фінансують електоральні кампанії. Далі йдеться вже про інституціональні обов'язки партійців, які сформують той чи інший представницький орган влади, а, скажімо, непарламентські партії будуть уособлювати політичну складову частину громадянського суспільства. Таким чином, ми описали загальний алгоритм функціонування політичної партії як політичного інституту. В українській політиці й політичній науці тривалий час такого ракурсу було достатньо для формування дієвого партійного конструкту, який лише набував відповідного досвіду.

Місцеві вибори 2020 р. виступили тією обставиною, яка визначила стиль і принципи діяльності місцевих осередків політичних партій, у деяких випадках навіть зумовила їх фактичне функціонування. У наших попередніх наукових розвідках зазначалося, що активізація політичних партій має супроводжуватися впровадженням стратегії їхнього організаційного розвитку, зокрема в напрямках: – утвердження практики постійно діючих партійних осередків, що дозволить напрацювати ефективні алгоритми діяльності в електоральний період і сформувати фаховий кадровий апарат партії на місцях; – підвищення рівня

політичної компетентності як партійних функціонерів, так і симпатиків партії через розроблення і впровадження системних заходів ідеологічного спрямування, вивчення особливостей регіону, співпрацю з органами місцевого самоврядування, державної влади, громадським активом, адміністрування виборчого процесу тощо; – формування спроможних партійних осередків, здатних оперативно трансформуватися зі структурною складовою частиною партії в дієву команду в складі представницького органу місцевої влади; – професіоналізації членів виборчих штабів партій, що оптимізує електоральний процес і мінімізує ризики фальсифікацій та дискредитації інституту виборів як такого; – реалізації принципу політичної відповідальності, починаючи з низового рівня народного представництва; в невеликих громадах простіше забезпечити виконання функцій контролю, нагляду, комунікації тощо [1, с. 27]. Досить стисла і дещо несистемна електоральна кампанія, яка відбувалася в умовах зміни виборчого законодавства, конкретизації технічних аспектів проведення виборів, а також карантинних обмежень, продемонструвала застосування переважно традиційних прийомів політичної боротьби і конкуренції.

Особливості цьогорічних виборів визначили законодавчі нововведення, а це обов'язковість партійного висування для кандидатів у депутати місцевих рад, гендерне квотування, відкриті списки партій тощо. Водночас виборчі технології, застосовані штабами від місцевих організацій політичних партій, є перехідними від однієї електоральної кампанії до іншої. Серед них: – використання кандидатів-двійників, або «клонів». Цим відзначилися виборчі кампанії в Умані, Ужгороді, Одесі, Черкасах та інших містах. Показово, що деякі з таких кандидатів навмисно змінили ім'я та прізвища протягом року до виборів, що не заборонено вітчизняним законодавством, як і право висуватися на ті чи інші виборні посади. Втім, у частині випадків Центрвиборчком скасовував реєстрацію «двійників».

Ураховуючи, що законодавством застосування вказаної технології не визнається порушенням, а в умовах невеликої кількості виборців кожен голос отримує вагу, то нейтралізація негативного впливу описаного прийому стає

завданням зацікавленої політичної сили – через інформаційні кампанії, викриття і публічний розголос; – виборчий туризм – масова зміна виборцями місця голосування. Його значимість і вплив, як і в попередньому випадку, зумовлені тим фактом, що на місцевих виборах «вартість» мандату обчислювалася кількома сотнями голосів. Йдеться як про «міграцію» виборців у межах області, так і про загальнодержавні тури, які, на думку експертів «Комітету виборців України» та громадської мережі «ОПОРА», можуть спотворити результати виборів [2]. Такі випадки фіксувалися на Одещині, Львівщині, Хмельниччині, Закарпатті, Житомирщині, Тернопільщині, де в окремих громадах кількість виборців зростала на 100–750 осіб; підкуп виборців та технологія «карусель» у день виборів – практика не нова, законодавчо визнана злочином (ст. 160 Кримінального кодексу України). Поняття «сітки», «карусель» давно вкоренилися в українській виборчій лексиці, а цьогорічна виборча кампанія тільки у день голосування відзначилася 191 заявою до правоохоронних органів щодо можливого підкупу виборців [3]; поширення фейків – починаючи від дискредитаційної інформації та закінчуючи повідомленнями про нібито зняття кандидатур конкурентів з виборів; спекуляції з опитуванням, коли з переліку політичних партій умисно вилучалися ті, які з технічних причин ЦВК на початку кампанії не внесла до списку на офіційному сайті.

Варто зауважити, що політичні партії як учасники місцевих виборів 2020 р. недостатньо використали соціологічний інструментарій для аналізу електорального поля, розробки і впровадження виборчої стратегії тощо. Цифри, які подавалися партійцями як агітація чи контрагітація, часто не мали вихідних даних, прив'язки до соціологічних агенцій, натомість аргументувалися «закритою» чи «партійною» соціологією, за якою нерідко стояло опитування на платформі соціальних мереж чи локальних інформаційних сайтів або Телеграм-каналів. Протягом доби виборець міг отримати кілька рейтингових списків, конфігурації яких суперечили одна одній; – маніпуляції з партійним брендингом – провідна технологія періоду дозволеної агітації, коли партії умисно вибирають схожі бренд-буки, або «нейтральні» політичні заклики обрамляються в партійні кольори в переддень та «день тиші». Серед перелічених прийомів регулярно

траплялися такі, що мали ознаки порушення законів. Так, від офіційного старту виборчої кампанії, з 5 вересня 2020 р. і до «дня тиші» 24 жовтня, територіальними органами Національної поліції України було зареєстровано 7048 повідомлень, пов'язаних із виборчим процесом, до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесено відомості щодо 556 кримінальних правопорушень: 281 – пов'язані з порушенням виборчого законодавства, 275 – пов'язані з виборчим процесом [4]. Йшлося переважно про підкуп виборців, перешкоджання здійсненню виборчого права, надання неправдивих відомостей до Державного реєстру виборців, фальсифікації, підроблення, викрадення, пошкодження або знищення виборчої документації, незаконне використання виборчого бюлетеня та порушення порядку фінансування політичної партії чи передвиборчої агітації. Щодо тенденцій, які стосуються безпосередньо партійної діяльності, то очевидним є тренд створення і пропагування локальних і персоніфікованих політичних проєктів.

Їхня діяльність не регламентована законодавством, тому формально партії мають всеукраїнський статус. Про цей феномен йтиметься далі в нашому дослідженні. Зміна виборчого законодавства актуалізувала питання внутрішньопартійної конкуренції та комунікації. Якщо виборцю презентують відкритий список партії як маркер демократизації й інституту виборів, і партійної діяльності, то критерії формування цього списку всередині партії є доволі закритими і непрозорими. На нашу думку, саме цей факт призвів до вкорінення таких понять, як «перший непрохідний» і «останній прохідний». Ці статуси часто визначають активність партійця у виборчій кампанії, зацікавленість його в результаті, зумовлюють війну впливів всередині місцевої партійної еліти і прецеденти «партійної міграції» в напрямі більш перспективної порядковості у списках інших партій.

Повертаючись до питання актуального партійного функціоналу під час виборів, зауважимо, що разом із функцією агітаційною важливою залишалася й мобілізаційна, позаяк для ряду партій головною задачею виявилось не переконати виборців голосувати за політичну силу, а мотивувати прихильників узяти участь безпосередньо в голосуванні. Тому частину передвиборчої промоції

було присвячено саме заклику «Прийди на виборчу дільницю!». Для активізації електорату партійними лідерами, рядовими партійцями і загалом партійними організаціями розроблялися відеоролики і звернення, листівки і спеціальні рамки для соціальних мереж. На думку ряду політичних експертів, запропоноване президентом України В. Зеленським соціологічне опитування в день виборів і промокампанія до нього також були прийомом для мобілізації провладного електорату. Однак і прогнози, і фактична явка на дільниці 25 жовтня виявилися вкрай низькими – менше 37% [5]. Серед причин, які, зокрема, за підсумками свого дослідження назвала Соціологічна група «Рейтинг», є загальне розчарування в політиці: серед тих, хто не ходив на вибори, відносна більшість відчуває розчарування щодо ситуації в країні – це 63%, а 32% серед них відчувають надію. Ті, хто голосував, неоднозначно відповідають на питання: 44% відчувають надію, 51% – розчарування щодо країни [6]. Вагомою причиною також є поширення коронавірусу і загострення ситуації в Україні в останній тиждень перед виборами, коли показник захворюваності кожного дня бив рекорд попереднього. Варто також пам'ятати, що попри нові умови проведення виборів, перспективи, зумовлені реформою децентралізації, і доволі жваву агітаційну кампанію місцеві вибори залишаються виборами «третього порядку», тобто менш важливими, ніж президентські та парламентські.

Висунення кандидатів від партії стало обов'язковою умовою для балотування до місцевих рад, натомість статус самовисуванця зберігся для кандидатів у мери. Спираючись на відкриті дані Центральної виборчої комісії України, ми проаналізували ступінь вагомості партійного чинника для балотування в мери обласних центрів (для Донецької області базовим вибрано м. Краматорськ, а у м. Северодонецьк Луганської області, де тимчасово розташована обласна адміністрація, вибори міського голови не проводилися) [7]. Отже, з 294 кандидатів на посаду міського голови в обласних центрах політичними партіями висувалися 234 особи (майже 80%). 67% з них виявилися членами партій, які кандидували потенційного мера, тобто партійними були більше половини (53%) від загальної кількості кандидатів, частина з них – від локальних політичних проєктів, подекуди сформованих під конкретних

кандидатів і для їхніх команд (Партія Володимира Буряка «Єднання» (м. Запоріжжя), Блок Кернеса «Успішний Харків» (м. Харків), політична партія «Команда Михайлішина» (м. Черкаси), партія «Блок Володимира Сальдо» (м. Херсон) та ін.). Отже, чинник партійності не став умовністю законодавчих нововведень, а демонструє вкорінення в політичну практику сучасної України. Важливими вважаємо і статистичні аргументи щодо кандидатів у мери обласних центрів, які наприкінці виборчої кампанії лідирували в рейтингах (а це 50 осіб). З них 22% представляли партію «Слуга народу», 18% – локальні політичні проєкти, по 10% – партії «Європейська Солідарність» та «Пропозиція», по 6% – партії «За майбутнє», ВО «Свобода» та самовисуванці, 4% – партію «Опозиційна платформа – За життя» і по 2% – ще дев'ять політичних партій. Особливу увагу приділимо персоніфікованим політичним партіям, або локальним проєктам. Їхній статус ніяк не регламентовано законодавством, адже в Україні передбачено функціонування лише загальнонаціональних політичних партій (ст. 3) [8].

Однак, наприклад, партія «Перспектива міста», зареєстрована у м. Кропивницький у 2020 р., визначає себе в розміщеній на сайті Центральної виборчої комісії програмі як «демократичну політичну партію муніципального типу» [9]. Такі партії, зареєстровані переважно в містах чи регіонах безпосередньої політичної активності, можна поділити на персоніфіковані (Блок Володимира Сальдо (м. Херсон), Партія Ігоря Колихаєва «Нам тут жити» (м. Херсон), Блок Вілкула «Українська перспектива» (м. Дніпро), партія Володимира Буряка «Єднання» (м. Запоріжжя), Команда Михайлішина (м. Чернівці) тощо) та локальні (Блок Кернеса «Успішний Харків» (м. Харків), партії «Громадська сила» (м. Дніпро), «Перспектива міста» (м. Кропивницький), «Рівне разом» (м. Рівне) та ін.). Показово, що політики В. Сальдо та Г. Кернес, які кандидуються від «іменних» політичних сил, відповідно до даних ЦВК не є членами цих партій. На наш погляд, проаналізовані дані свідчать у тому числі про актуальність репутаційного аспекту партійного позиціонування – бути ідентифікованим із великою партією або парламентською партією ризиковано, адже відповідний рейтинг і авторитет партії автоматично стає баластом, рідше перевагою, конкретного політика/кандидата. Нагадаємо, що станом на липень

2020 р. політичним партіям в Україні не довіряли 71% респондентів, яких опитав Центр Разумкова [10].

1. Окремо розглянемо кейс м. Ужгород, який за всіма параметрами дисонує з описаними тенденціями. За посаду міського голови найменшого обласного центру України змагалася чи не найбільша кількість кандидатів – 22 особи (більше лише в м. Одеса, 23 особи). Лише 45% учасників виборчих перегонів були висунуті політичними партіями, партійними ж виявилися 30% від висунутих партіями, або 14% від загальної кількості кандидатів. З усіх обласних центрів на Закарпатті до виборчого процесу допустили найбільшу кількість кандидатів-клонів – разом із діючим міським головою Б. Андріївим у списках з'явилися ще двоє однофамільців: один мешканець м. Мукачево, інший, який до вересня 2019 р. мав інші ім'я та прізвище, житель Івано-Франківської області. Ще одна особливість ужгородських виборів – наявність компромісного або спільного претендента на посаду мера, якого підтримали дві політичні партії – «Слуга народу», що офіційно висунула кандидата, і «Рідне Закарпаття», лідери якої офіційно, зокрема й публічно, підтримали кандидата. Останній у свою чергу в рамках виборчої кампанії й її візуального супроводу вибрав нейтральний статус і не дотримувався жодного партійного бренд-буку. Тобто в цьому випадку партійна приналежність визначалася на рівні «рукостискань», однак не стала основою для побудови і проведення передвиборчої агітації, кандидат був радше політичним, аніж партійним. Отже, навіть непартійний сегмент місцевих виборів, а саме вибори міських голів, на прикладі кандидатів в очільники обласних центрів України виявився партійним.

Особливостями тут є висування від партій, яке не передбачає обов'язкового членства в них. Фіксуємо й активне формування протягом останніх п'яти років локальних партійних проєктів, які хоч і реєструються як загальнодержавні партії, але розповсюджують свої активність та політичний інтерес на конкретні регіони чи навіть населені пункти. Політичні партії, можливості й повноваження діяльності яких у регіонах зазнали кардинальних змін з упровадженням реформи децентралізації, наразі лише активізували свої місцеві осередки, попереду ж

лишається перевірка дієвості в міжелекторальний період, що за прогнозами фахівців буде нетривалим.

Щодо передумов такої інституціональної та технологічної активності політичних партій під час підготовки та проведення чергових місцевих виборів 2020 р. варто наголосити на кількох рівноцінних чинниках: – по-перше, партійний принцип став визначальним у формуванні списків кандидатів у депутати місцевих рад; – по-друге, в умовах реформи децентралізації отриманий мандат довіри передбачає реальні повноваження, зокрема фінансові, в реалізації функцій органу місцевого самоврядування; – по-третє, для політичних партій України жовтневі вибори – це умовний початок парламентської кампанії, яку неодноразово анонсували як дострокову. Відповідно, показник того, як спрацювали місцеві партійні осередки, є одночасно й характеристикою початку нових виборчих перегонів і парламентських амбіцій.

Висновки. Таким чином, попри відчутний прогрес у партійному будівництві, яке тепер активізувалося й на низовому організаційному рівні, вважаємо, що важливо акцентувати ті аспекти, які не дозволять формалізувати діяльність політичних партій. Ідеться передусім про необхідність визначити інституціональні межі діяльності регіональних партійних проєктів – в умовах стрімкого зростання їх кількості й одночасного підвищення ролі партій у структурах місцевого самоврядування доцільно дати можливість місцевим партіям реалізовувати регіональні ініціативи та стратегії розвитку як самодостатнім політичним акторам, а не формальним осередкам в умовній загальнонаціональній партії.

Чіткого визначення потребує функціонал, а відповідно до нього і структура регіональних організацій політичних партій – постійно діючий осередок має отримати постійно здійснювані завдання, а це і формування порядку денного локальної політики, і підготовка кадрів для оновлення місцевої управлінської еліти, і впровадження партійної ідеології від центру до регіонів. Як на загальнодержавному рівні інститут політичних партій має переходити від кількісних до якісних показників, так і регіональні партійні структури повинні поглиблювати досвід: систематичної діяльності замість суто виборчої,

одночасного виконання функцій вироблення політики і контролю за її реалізацією. Щодо процесу регулювання проведення виборів, то констатуємо назрілу потребу в розробленні й політико-правовому впровадженні запобіжних механізмів для унеможливлення використання прийомів впливу на перебіг та підсумки волевиявлення громадян (виборчого туризму, залучення кандидатів-двійників тощо). Вважаємо, що ознакою демократичності є не сам інститут виборів, а закладені в ньому гарантії відкритої і рівної політичної конкуренції, провідними акторами якої наразі стають політичні партії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Комарницький В. Місцеві організації політичних партій України в умовах реформи децентралізації. Науковий журнал «Політикус». 2020. №1. С. 24–30.
2. Технологія «виборчого туризму» може спотворити результати виборів – КВУ. ІА «ІнтерфаксУкраїна»: Офіційний веб-сайт. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/696592.html> (дата звернення: 21.10.2020).
3. У день виборів поліцейські зафіксували 4375 заяв та повідомлень про порушення. Офіційний сайт Національної поліції України. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/vibori-2020/u-den-viborivpoliczejski-zafiksuvali-4375-zayav-ta-povidomlen-pro-porushennya/> (дата звернення: 26.10.2020).
4. У МВС розповіли про порушення виборчого законодавства, тільки за добу – 468: Інфографіка. ІА «Укрінформ». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-elections/3122341-u-mvs-rozpovili-proporushenna-viborcogo-zakonodavstva-tilki-zadobu-468.html> (дата звернення: 24.10.2020).
5. Явка виборців на місцевих виборах 25 жовтня 2020 року склала 36,88%. Центральна виборча комісія України: Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.cvk.gov.ua/novini/yavka-vibortsiv-namistsevih-viborah-25-zhovtnya-2020-roku-sklala-3688.html> (дата звернення: 26.10.2020).
6. Результати електорально-поведінкового дослідження у день виборів. Соціологічна група «Рейтинг»: Офіційний веб-сайт. URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/rezultaty_elektoralnopovedencheskogo_issledovaniya_v_den_vyborov.html (дата звернення: 25.10.2020).
7. Центральна виборча комісія: Офіційний веб-сайт. URL: https://www.cvk.gov.ua/vibory_category/mistsevi-vibori/vibori-deputativ-verhovnoiradi-avtonomnoi-respubliki-krim-oblasnih-rayonnih-miskihrayonnih-silskih-selishhnih-rad-25-10-2020.html (дата звернення: 25.10.2020).
8. Про політичні партії України : Закон України № 2365-III від 5 квітня 2001 р. Законодавство України: Офіційний веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text> (дата звернення: 24.10.2020).
9. Передвиборна програма регіональної організації політичної партії «Перспектива міста» в Кіровоградській області. Центральна виборча комісія України: Офіційний веб-сайт. URL:

<https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/showpprogp6511=329pt001f01=695pid102=4409.doc> (дата звернення: 23.10.2020).

10. Початок нового політичного року: довіра до соціальних інститутів (липень 2020 р.). Центр Разумкова: Офіційний веб-сайт. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pochatok-novogo-politychnogo-roku-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-lypen-2020r> (дата звернення: 22.10.2020).

Василенко Ю.А.
магістр 2-го року навчання спеціальності «Політологія»
Факультету історії, політології і міжнародних відносин
Науковий керівник: кандидат історичних наук,
доцент Генік М.А.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗАМОРОЖЕНИХ КОНФЛІКТІВ

Вступ. Тема замороженого конфлікту сьогодні є актуальною як для міжнародної наукової спільноти, такі для країн пострадянського простору до числа яких належить і Україна. Адже відомо, що з другої половини ХХ століття міжнародні відносини почали характеризуватися не великими масштабними війнами, а локальними короткочасними конфліктами, деякі з яких з тих чи інших причин переростали у такі, які сьогодні наука називає замороженими. Слід зазначити, що заморожені конфлікти часто вважаються або синонімом гібридної війни або вилкою його частиною.

Тому, в умовах гібридної війни з РФ та анексії Криму тема заморожених конфліктів набуває нової актуальності для українського наукового співтовариства. Не секрет, що багато хто із зарубіжних вчених чи українських дослідників цього протистояння говорять про те, що та ситуація, яка існує на Сході України в перспективі може перетворитись у заморожений конфлікт, штучно утворений агресором - РФ.

Так наприклад, Анн де Тангі – відомий франц. політолог та історик, в одному із свої інтерв'ю для Української правди, зазначала, що: *«Коли ми говоримо про заморожені конфлікти, то це інструмент впливу Росії на ті країни, у яких є відповідні зони. У будь-який момент протистояння, що там тліє, може бути розморожене, і це легко дестабілізує ситуацію. Проблеми заморожених конфліктів російської етіології починались у 1990-х. Політика РФ стосовно інших країн пострадянського простору була такою і спочатку, що легко простежити. Небажання РФ приймати Україну як суверенну державу й факт її зближення з Європою родом звідти само, і це теж можна простежити від 1990-х.»*[1]

Вагомий внесок у дослідження заморожених та міжнародного досвіду їх врегулювання зробили такі вчені як Кулик В., Сидорук Т., Свиридюк Н., Рахманій О., Райхель Ю., Нагорняк М., Мельник С., Мацієвський Ю., Ковальський С., Зельманович І., Горбулін В. та ряд інших вітчизняних дослідників.

Досліджуючи проблему «заморожених» конфліктів Зельманович І. у власній дисертації загострює увагу на їх розгляді з призми «гібридного протистояння» та «гібридної війни». Обґрунтовуючи це тим, що сучасні конфлікти мають за мету не так завоювання нових територій, як максимальне розширення геополітичного впливу, при цьому застосовуючи в якості методу ведення боротьби інформаційні, економічні, політичні, релігійні чи будь-які інші важелі впливу.

Також дана тематика була досить влучно розкрита у праці Володимира Горбуліна: «Світова гібридна війна: український формат» та «Донбас і Крим: ціна повернення», а також праці Євгена Магди «Гібридна війна: вижити і перемогти». В останніх працях було виділено цілий ряд чинників, реалізація яких дала змогу РФ здійснити анексію Криму та розпочати війну на Сході України. Серед ключових таких чинників можна виділити: «фасадну демократію» та надмірну централізацію влади; дезорієнтованість у зовнішній політиці; економічна, фінансова і транзитна залежність України; слабка інформаційна політика та слабка безпекова політика.

Основна частина. Взагалі, в науковій літературі, поняття «Заморожений конфлікт» визначається як становище в міжнародних відносинах, коли безпосередній збройний конфлікт між сторонами припиняється без укладання мирного договору чи будь-якого іншого вирішення конфлікту. Втім, як це досить часто відбувається на практиці, військове або політичне затишшя може виявляється оманливим і не відповідати дійсності[7]. Такі конфліктні ситуації, зазвичай, несуть за собою велику загрозу та негативно впливають на систему глобальної та регіональної безпеки.

До основних ознак заморожених конфліктів відносяться:

- на території держави відбулися збройні військові дії, сторонами яких є держава та сепаратисти;
- бойові дії призводять до втрати/зміни ефективного контролю над територією держави;
- держава та сепаратисти відокремлені лініями поділу, які мають стабільний характер;
- прийняті нормативно-правові акти, які надали лінії відокремлення юридичного статусу;
- сепаратисти претендують на самовизначення, на основі чого, створюють самопроголошену державу;
- жодна держава не визнає самопроголошену сепаратистами державу;
- процес врегулювання за участю третіх сторін є спорадичним та безрезультатним[11].

Найбільш відомими прикладами заморожених конфліктів сьогодення у міжнародних відносинах є:

- Придністровська криза;
- Абхазький конфлікт та Південно-Осетинський;
- Нагірно-Карабахський конфлікт;
- Конфлікт у Косово та Кіпрський конфлікт.

У першому конфліктному випадку, жителі Придністров'я виступили проти влади у Кишиневі, побоюючись за положення росіян та російськомовного населення. Причиною ескалації даного конфлікту слугувала перемога на виборах 1989 р. Народного фронту Молдови. Ця політична сила була прорумунською та спрямовувала свої зусилля на надання румунській мові статусу єдиної офіційної у Молдові, кінцевою метою НФМ було об'єднання Румунії із Молдовою[3,с.128].

За схожим сценарієм відбувалися й події під час конфліктів у Абхазії та Південній Осетії. Після розпаду СРСР ці суб'єкти постали перед дилемою, або приєднання до Грузії, або боротьби за незалежність. В той же час обидві виявляли бажання залишитися у складі СРСР, оскільки там вони користалися досить широкою автономією.

Не винятковим був і конфлікт у Нагірному Карабаху, оскільки він також стосується двох сусідніх країн. Власне, сам Нагірний Карабах є анклавом із вірменським населенням, перебуваючи на території Азербайджану. В конфлікт втягнуті Азербайджан, котрий намагається повернути повний контроль над цією територією, а також Вірменія, яка виступає у підтримку квазі-державі під назвою «Нагірно-Карабахська Республіка»[5].

Участь Російської Федерації у даному конфлікті є опосередкованою, позаяк остання надає військову підтримку Вірменії, на території якої розміщені військові бази ЗС РФ. Азербайджан в економічному та військовому плані підтримує Туреччина. Вірменію, у свою чергу, підтримують Росія та Іран, який конкурує за вплив у регіоні з Азербайджаном. Крім того, на території північного Ірану проживає численна азербайджанська меншина (за деякими даними, до 10 мільйонів осіб). Між Баку та Тегераном триває затяжний дипломатичний конфлікт з приводу приналежності так званого Іранського Азербайджану[3,с.129].

Конфлікт у Нагірному Карабаху певною мірою має геополітичний характер, оскільки хоч він і є етнічним конфліктом місцевого значення, але все ж у вирішенні даної ситуації зацікавлені сусідні держави.

Суть конфлікту у Косово теж полягала у боротьбі за незалежність та територіальну цілісність албанців, які прагнули звільнення Косова. Албансько-сербський конфлікт 1998-1999 років, інтервенція НАТО навесні 1999-го, кілька років життя під контролем НАТО, ООН та ЄС, повалення Слободана Мілошевича і прихід до влади проєвропейських сил в Сербії. А також безуспішні спроби ЄС і ООН умовити ворогуючі сторони, головним чином албанців, і врегулювати статус краю в рамках однієї держави з Сербією.

17 лютого 2008 року албанці оголосили Косово незалежною державою, окремою від Сербії. Остання є радикальним противником цього від'єднання. Попри це Косова наступного ж дня визнали США, Британія, Франція, Туреччина, Албанія, протягом 2008 року - ще понад півсотні країн, а на сьогодні Косово визнають більше 100 країн-членів ООН. В свою чергу не визнають Косово як окрему суверенну державу такі країни як Росія, Китай, Грузія, Індія тощо. Крім

того, Косово не визнали й кілька країн Євросоюзу, а саме Іспанія, Греція, Кіпр, Румунія і Словаччина[11].

Кремль до сьогодні вважає себе союзником і захисником слов'янської православної Сербії, а проголошення нової держави в обхід Ради безпеки ООН (рішення якого сама ж і блокувала) сприймала як (черговий) замах на її статус світової держави.

Кіпрський конфлікт, або Кіпрська суперечка — територіальний конфлікт між греко-кіпріотами та турко-кіпріотами щодо острова Кіпр. Цей конфлікт є одним із з найбільш складніших та суперечливих етнополітичних конфліктів на теренах Європейського Союзу, над врегулюванням якого міжнародна спільнота працює вже майже 45 років, намагаючись забезпечити мир та стабільність в Східному Середземномор'ї. Наразі конфлікт перебуває у замороженому стані. Незважаючи на багаторазові спроби його розв'язання, залучення ООН та ЄС до процесу врегулювання, ефективної, прийнятної моделі для конфліктуючих сторін знайдено не було[10].

Проблема кіпрського конфлікту полягає в тому, що в межах однієї держави співіснували дві етнічні групи – греки та турки, кожна з яких з другої половини ХХ століття вважає, що Кіпр це її історична земля. Таким чином через низку збройних конфліктів, починаючи з 1960-х років Кіпр роз'єднаний на дві частини – Республіку Кіпр, що контролює південну частину острова та самопроголошену Турецьку Республіку Північного Кіпру. Міжнародним співтовариством визнається лише Республіка Кіпр, а Турецька Республіка Північного Кіпру розглядається як така, що перебуває під окупацією турецьких військ[5].

В свою чергу, військові дії, які сьогодні відбуваються на Сході України охарактеризуються більше як військову протистояння або війна, а не заморожений конфлікт. Проте, враховуючи специфіку протікання конфлікту та активних намагань сепаратистської влади в Донецьку та Луганську легітимізуватися, можна припустити, що цей конфлікт у найближчому майбутньому має всі шанси стати замороженим.

В цьому контекст, можна розглянути моделі врегулювання міжнародних заморожених конфліктів, що були успішно реалізовані у світовій практиці та є побічними до української моделі, то можна виділити:

- Хорватську модель;
- Боснійську модель;
- Пакистанську модель;

Хорватська модель є прикладом силової боротьби за територіальну цілісність, оскільки опирається на силову перевагу та односторонні дії на шляху до деокупації власної території. Успіх даної моделі полягає у швидкій реакції хорватської сторони, а також консолідації як політичної еліти та населення, задля перемоги. Також, якою б привабливою не була дана модель, на шляху до її реалізації можуть поставати немалі військові, політичні чи економічні ризики.

Власне, спроба використання даної моделі в Україні уже була, а саме наприкінці серпня 2014р., котра не змогла вдатися через приховане втручання РФ у конфлікт на Сході нашої держави[8].

У свою чергу, боснійська модель базується на збереженні територіальної цілісності держави за умов федералізації. Українські експерти досить часто здійснюють спроби знайти схожі деталі між мінським політичним процесом, який передбачає врегулювання конфлікту на Донбасі на основі «особливого порядку місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей», та Дейтонськими угодами, які привели до завершення трирічної війни у Боснії і Герцеговині та «склеїли» розділену війною країну. Незважаючи на цілком реальну можливість відновлення урядового контролю над втраченими територіями, реінтеграція ОРДЛО на основі боснійської моделі принесе низку загроз Україні. Саме тому, сьогодні українська політична еліта та суспільство мають усвідомлювати усі ймовірні загрози у випадку абсолютного та неухильного виконання Мінських угод[8].

Вирішення конфлікту за пакистанською моделлю вбачається у результаті тривалих та доволі кривавих конфліктів, з усвідомленням яких держава приймає рішення про нездатність провести деокупацію власних територій та приходять

до висновку, що затрачені у конфлікті ресурси переважають потенційні вигоди, котрі можна було б отримати внаслідок реінтеграції окупованих територій.

З огляду на історичний досвід можна стверджувати, що загалом держави були змушені вдатися до пакистанської моделі під тиском тривалих громадянських війн. Таким чином Пакистан змирився із втратою Бангладешу після доволі жорстокого протистояння, котре тривало цілих дев'ять місяців 1971 р., за схожим сценарієм, після збройного конфлікту, який тривав цілих 22 роки Судан став визнавати право Південного Судану[8].

У світовій практиці також бували випадки, коли через небажання пошуку консенсусу між сторонами у питаннях державного устрою приводили до мирного «роз'єднання» держави на різні частини. Зокрема, прикладом такого типу вирішення конфліктних ситуацій є вихід Сінгапуру зі складу Малайзії у 1965 р., розпад Чехословаччини у 1992-1993 рр. та Державного Союзу Сербії і Чорногорії в 2006 р.. Проте такі ситуації більш притаманні випадкам, які базуються на суперечках щодо форми державного устрою. Тому вони не є таким, які Україна може використовувати для запозичення міжнародного досвіду[5].

Як і в інших міжнародних моделях вирішення заморожених конфліктів, пакистанська модель може мати неоднозначні наслідки для України в контексті ОРДЛО. Прибічники визнання самостійності ОРДЛО акцентують увагу на те, що розвиток такого сценарію може позбавити російське представництво анклав можливостей та каналів щодо подальшого впливу на суспільно-політичне життя України. Одночасно і в українському суспільстві таке відокремлення буде сприйматися негативно, наче програш без бою, що дестабілізує внутрішню ситуацію в країні та може спровокувати нові форми прояву сепаратизму.

Висновки. Отже, як висновок слід зазначити, що тема врегулювання заморожених конфліктів є доволі актуальним питанням у теперішніх реаліях як української спільноти, так і світу загалом. На сьогодні ми можемо стверджувати, що позитивних можливостей виходу України із стану «замороженого» конфлікту немає, проте, як доводить світова практика такі виходи існують. Нашою державою вже була використана спроба застосувати хорватську модель у вирішенні питання ОРДЛО, проте, через втручання РФ вона не стала успішною.

Решта моделей, в українському контексті не можуть бути реалізованими в зв'язку із специфікою конфліктною ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анн де Тангі: «Заморожені конфлікти — це інструмент впливу Росії». URL: <https://tyzhden.ua/World/189412> .
2. Гончаренко І. СНД, ОБСЄ і ООН у попередженні конфліктів на пострадянському просторі у 90-х роках ХХ століття: досвід співробітництва (теоретико - методологічний аспект). URL: <http://vuzlib.com/content/view/2617/31>
3. Зельманович І. «Заморожені» конфлікти на пострадянському просторі як вияв інституційної кризи політики ЄС. Думка: прикарпатський вісник НТШ. 2016. Вип. 3 (35). С. 127–135.
4. Зельманович І. «Заморожені» конфлікти як інструмент геополітичного протистояння. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. 2016. Вип. 17. С. 129–136.
5. Моделі і ціна врегулювання конфлікту на Донбасі: міжнародний досвід та українські реалії. Міжн.фонд «Відродження». URL: <http://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/donetsk.pdf> .
6. Панченко Т. Особливий статус територій як фактор попередження та врегулювання конфліктів: можливості впровадження для територій Донбасу. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/5824> .
7. Проблема «заморожування» конфліктів: причини, особливості, перспективи. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/138471> .
8. Пропозиції до політики щодо врегулювання конфлікту на тимчасово невідконтрольних територіях на Сході України. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Donbas_ALI_PP-.pdf .
9. Спасюк С. Географія заморожених конфліктів на Пострадянському просторі: хто, де, коли? *Гуманізація кримінальної відповідальності. Матеріали II Міжнародного науково-практичного симпозиуму*. 2018. С. 308 – 311.
10. Уроки міжнародних конфліктів для деокупації Донбасу. URL: <https://dif.org.ua/article/uroki-mizhnarodnikh-konfliktiv-dlya-deokupatsii-donbasu>.
11. Юськів Х. Детермінанти геостратегічного становища України в контексті «заморожених конфліктів» на пострадянському просторі. URL: https://www.researchgate.net/profile/Khrystyna-Yuskiv/publication/343065891_Determinanti_geostrategicnogo_stanovisa_Ukraini_v_konteksti_zamorozhenih_konfliktiv_na_postradanskomu_prostori/links/5f29afa5458515b729034979/Determinanti-geostrategicnogo-stanovisa-Ukraini-v-konteksti-zamorozhenih-konfliktiv-na-postradanskomu-prostori.pdf

Данчук К.Я.
магістр 2-го року навчання спеціальності «Політологія»
Факультету історії, політології і міжнародних відносин
Науковий керівник: доктор політичних наук,
професор Монолатій І.С.

ДЕРЖАВНА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ПРАВОВІ ОСНОВИ ПОЛІТИЧНА ПРАКТИКА

Вступ. Національна інформаційна політика є важливою складовою внутрішньої та зовнішньої політики, що проникає в усі сфери життя суспільства. Швидкий розвиток інформаційного поля супроводжується появою принципово нових загроз інтересам особистості, суспільства й держави та її національній безпеці.

Актуальність розвитку інформаційної сфери, яка є запорукою конкурентоспроможності на сучасному світовому ринку, зумовлює потребу побудови інформаційного суспільства. Враховуючи євроінтеграційні прагнення, одним з пріоритетних напрямів державної політики в Україні на сьогодні визначається розвиток інформаційного суспільства та впровадження новітніх інформаційно комп'ютерних технологій в усі сфери суспільного життя, в тому числі в діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування. Необхідно звернути увагу на те, що створення якісного інформаційного суспільства нерозривно пов'язане з реформуванням сфери інформаційної політики та інформаційної безпеки. Особливо гострим видається завдання питання в умовах постійних маніпулятивних впливів на території нашої держави та пов'язаною з цим гібридною агресією з боку Росії.

Метою дослідження є виявлення та аналіз основних напрямів державної інформаційної політики з метою захисту національного інформаційного простору та гарантування інформаційної безпеки.

Проблема державної політики та забезпечення інформаційної безпеки України у вітчизняній науковій літературі достатньо ґрунтовно не досліджувалась. Вона розглядалася лише через висвітлення окремих її аспектів вітчизняними та зарубіжними фахівцями теорії держави та права, інформаційного права, національної безпеки, соціального управління,

адміністративного права, кримінального права, міжнародного права та ін. Тут варто зазначити доробки таких вітчизняними науковців :Застава І.В., Новікова Л.В., Харченко І.М, Іванов В., Литвиненко О., Манойло А., Москаленко А., Почепцов Г., Сагателян А., Красноступ Г.М. та ін.

Виклад основного матеріалу. Поняття «інформаційна безпека» з'явилося наприкінці 80-х років у праці німецького вченого Г. Одермана. Ідеться про важливий інформаційний компонент у міжнародній безпеці та робиться спроба розглянути проблеми безпеки, які пов'язані з інформаційними загрозами комплексно. А у вітчизняній та російськомовній пресі – починаючи з кінця 1991 – початку 1992 року спостерігається тенденція до відкритого дослідження проблеми інформаційної безпеки як окремого питання [9].

У ст. 17. Конституції України зазначено: “Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу” [1]. Інформаційну безпеку слід розуміти як сукупність засобів забезпечення інформаційного суверенітету України [4], захист інформаційної сфери від зовнішніх і внутрішніх інформаційних загроз. Ця безпека має включати ефективну протидію сукупності інформаційних загроз.

Наявні в науковій літературі поняття інформаційної безпеки класифікуються у дві групи. У першій групі понять інформаційна безпека зв'язується із захистом інформації, інформаційних ресурсів, особистості, суспільства і держави від негативного інформаційного впливу, яке може призвести до спотворення інформації, зміни інформаційного мислення користувачів інформації та, як наслідок, до непередбачуваних соціальних або політичних процесів. Друга група об'єднує науково-технічні властивості інформаційної безпеки, звертає увагу на загрози інформаційної безпеки, що виникають внаслідок інформаційної невизначеності, коли споживач (особистість, суспільство або держава) з яких-небудь причин не може скористатися інформацією, яка циркулює в інформаційному просторі.

З одного боку, інформаційна безпека розглянута як самостійний елемент національної безпеки будь-якої країни, а з іншого – інтегрована складова будь-

якої іншої безпеки: військової, економічної, політичної тощо. Найповнішим є таке визначення: інформаційна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави, за якого зводиться до мінімуму завдання збитків через неповноту, невчасність і недостовірність інформації, негативний інформаційний вплив, негативні наслідки функціонування інформаційних технологій, а також через несанкціоноване поширення інформації [8].

Свій концептуальний вияв інформаційна безпека кожної конкретної держави та система її забезпечення знаходить у нормативних документах та актах щодо власне державної інформаційної політики. Надважливим у такому випадку стає створення чіткої та водночас розгалуженої стратегії національної цифрової політики.

Державна інформаційна політика має спрямовуватися на вирішення наступних завдань:

- формування національного інформаційного простору, розвиток інформаційної інфраструктури;
- забезпечення інформаційної безпеки на трьох основних рівнях (особа, суспільство, держава) та безпеки інформації (захист від несанкціонованого використання, псування інформації, захист конфіденційної інформації та інформації, що становить державну таємницю);
- створення належних умов для інтеграції України у світову інформаційну спільноту;
- становлення галузі інформаційної індустрії: виробництво засобів комунікації, зв'язку, опрацювання інформації, надання інформаційних продуктів і послуг;
- формування інформаційного ринку та усунення передумов для його тінізації;
- формування суспільної свідомості людини для її майбутньої життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства[2].

Державний механізм, що забезпечує політику інформаційної безпеки – це певна триелементна система, у якій законодавчим органом визначаються параметри безпеки інформаційної сфери, Президентом України – конкретні інструменти досягнення та забезпечення цих параметрів, а на Кабінет Міністрів покладається завдання щодо застосування обраного інструменту впливу на суспільні відносини та вжиття передбачених заходів.

Система забезпечення національної безпеки може ефективно функціонувати, маючи надійну нормативно-правову базу, яка регламентує та спрямовує розвиток указаної системи[2].

Правові засади державної політики в інформаційній сфері слід розуміти як найбільш важливі, відправні нормативно-правові положення, вимоги, на яких ґрунтується та відповідно до яких формується й втілюється у життя даний різновид суспільної діяльності.

Вже через рік після проголошення незалежності вищій законодавчий орган нашої держави, 2 жовтня 1992 р., прийняв Закон «Про інформацію» №2657-ХІІ. Значення даного нормативно-правового акту досить влучно описав Ю.В. Нестеряк[11, с.112], який пише, що в ньому було утверджено інформаційний суверенітет України, сформовані правові засади міжнародного співробітництва в галузі інформації, закріплено право громадян на інформацію.Тобто у законі «Про інформацію» було закладено правовий базис (або юридичну основу) державної політики в інформаційній сфері.

Окрім зазначеного існує низка правових актів різної юридичної сили, зокрема такими, як: Закони України: «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 № 2782-ХІІ «Про науково-технічну інформацію» від 25.06.1993 № 3322-ХІІ, «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 № 3759-ХІІ, «Про державну таємницю» від 21.01.1994 № 3855-ХІІ, «Про інформаційні агентства» від 28.02.1995 № 74/95-ВР, «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення» від 23.09.1997 № 538/97-ВР, «Про Концепцію Національної програми інформатизації» від 04.02.1998 № 75/98-ВР, «Про основи національної безпеки України» від 21.06.2018, “Про

доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI, «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» від 17.04.201 та інші.

Саме в основних правових засадах державної інформаційної політики знайшли свого відображення такі важливі засадничі питання здійснення державної політики в інформаційній сфері як принципи державної інформаційної політики, під якими слід розуміти найбільш важливі, обумовлені особливостями об'єктивного розвитку держави й суспільства закономірності, що були науково обґрунтовані та покладені, шляхом їх закріплення у відповідних правових документах, в основу процесу формування та здійснення державної політики у зазначеній сфері. Вперше дані принципи отримали свої закріплення у Законі «Про інформацію» від 2.10.1992 р. № 2657-XI, до кола яких наразі належать: гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; свобода вираження поглядів і переконань; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя.

Також принципи державної політики у сфері інформації знайшли своє відображення у Законі «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» від 09.01.2007 № 537-V, в якому йдеться про те, що інформаційне законодавство має базуватися на принципах свободи створення, отримання, використання та розповсюдження інформації; об'єктивності, достовірності, повноти та точності інформації; гармонізації інтересів людини, суспільства та держави в інформаційній діяльності; обов'язковості публікації інформації, яка має важливе суспільне значення; обмеження доступу до інформації виключно на підставі закону; мінімізації негативного інформаційного впливу та негативних наслідків функціонування інформаційно-комунікаційних технологій; недопущення незаконного розповсюдження, використання і порушення цілісності інформації; гармонізації інформаційного законодавства та всієї системи вітчизняного законодавства[10].

Своєю чергою, у Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні від 15.05.2013 № 386-р було передбачено, що для розвитку інформаційного

суспільства необхідно застосовувати принципи: рівноправного партнерства державних органів, громадян і бізнесу; прозорості та відкритості діяльності державних органів; гарантованості права на інформацію, вільного отримання та поширення інформації, крім обмежень, установлених законом; свободи вираження поглядів і переконань; правомірності одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; інформаційної безпеки; постійного навчання; підконтрольності та підзвітності державних органів громадськості; сприяння пріоритетному розвитку інформаційно-комунікаційних технологій; чіткого розмежування повноважень і скоординованої взаємодії державних органів; гарантованості повного ресурсного забезпечення національних програм та проєктів розвитку інформаційного суспільства[14].

Після сумнозвісних подій 2014 в Україні критичним стало питання забезпечення інформаційної безпеки. У грудні 2014 року було створено Міністерство інформаційної політики України, яке реорганізоване у 2019 році в Міністерство культури та інформаційної політики України.

Головними завданнями МІП були оголошені:

- забезпечення інформаційного суверенітету України, зокрема з питань поширення суспільно важливої інформації в Україні та за її межами, а також забезпечення функціонування державних інформаційних ресурсів;
- забезпечення здійснення реформ засобів масової інформації щодо поширення суспільно важливої інформації

Наступним кроком стало прийняття 25 лютого 2017 «Доктрини інформаційної безпеки України».

Метою Доктрини визначено уточнення засад формування та реалізації державної інформаційної політики, насамперед щодо протидії руйнівному інформаційному впливу Російської Федерації в умовах розв'язаної нею гібридної війни.

У доктрині окреслено національні інтереси України в інформаційній сфері, актуальні загрози безпеці України в інформаційній сфері та пріоритети державної політики в інфосфері[13].

Також варто окремо розглянути оновлену Стратегію національної безпеки України, яку 14 вересня 2020 року затвердив Володимир Зеленський. Дана стратегія є третьою за часи незалежної України(2007, 2015, 2020).

В частині ж суто інформаційних (інформаційно-психологічних аспектів) Стратегія-2020, з одного боку, робить абсолютно слушні акценти, а з іншого — або суперечить сам собі, або не до кінця зрозуміло, що саме малося на увазі.

Спочатку щодо акцентів. Вкотре підтверджено (п. 16-17), що у відносинах із Росією ми маємо справу не з якоюсь «іншою журналістикою», а саме з інформаційною зброєю, яку Москва використовує як проти України, так і проти інших держав для зміцнення своїх позицій. І ця зброя є складовою гібридної війни, яка ведеться одразу на багатьох фронтах. І що коли ми маємо справу із, наприклад, раптовим посиленням сепаратизму, то, цілком імовірно, це діяльність «спеціальних служб іноземних держав, насамперед Російської Федерації», а не випадковість.

Вперше (п. 20) згадано словосполучення «деструктивна пропаганда» — стратегія 2015 року намагалася максимально обійти це поняття (хоча вже в Доктрині інформаційної безпеки воно згадується щонайменше десять разів) яка «розпалює ворожнечу, провокує конфлікти, підриває суспільну єдність». Причому п. 45 чітко вказує, що протидія «розвідувально-підривній діяльності, спеціальним інформаційним операціям та кібератакам, російській та іншій підривній пропаганді» є пріоритетними завданнями правоохоронних, спеціальних, розвідувальних та інших державних органів. У контексті протидії підривній діяльності у Стратегії згадується й необхідність недопущення «гуманітарної агресії» (без конкретизації цього поняття), на противагу цьому розвиваючи українську культуру як основу консолідації української нації та зміцнення її ідентичності[15].

Попри ці позитивні акценти, у Стратегії місцями трапляються не до кінця зрозумілі тези, які стосуються інформаційної складової. Передусім це питання стратегічних комунікацій. У п. 20 зазначається, що в Україні «слабка система стратегічних комунікацій», а вже у п. 49 ідеться про «створення системи стратегічних комунікацій». І останнє значно точніше, бо складно казати про

«слабкість» того, чого немає. Хоча вимога створення системи СтратКому була зафіксована ще у 2017 році у Доктрині інформаційної безпеки, справа за цей час так і не зрушила істотно з місця (хоча силами ентузіастів і було створено численні горизонтальні зв'язки між відомствами), бо держава так і не змогла визначитись із тим, хто і як має здійснювати координацію, хто бере участь і які ресурси на це виділяються. Тож те, що таке завдання зафіксоване, — добре, але питання, наскільки держава готова його вирішити, залишається відкритим[15].

Загалом, нова редакція Стратегії національної безпеки побудована більш сучасно і більш наративно, ніж попередні аналогічні документи. А базова ідеологія (відхід від безпеки як абстрактного «стану захищеності» до тріумвірату «стримування, стійкість, взаємодія») відкриває більше можливостей для оновлення безпекового сектору та більш гнучкого реагування на нові загрози та виклики. Водночас як саме будуть реалізовуватися заявлені в Стратегії положення, стане більш зрозуміло із заявлених 15 субстратегічних документів, із яких два — Стратегія інформаційної безпеки та Стратегія кібербезпеки — безпосередньо стосуються інформаційної складової. Наскільки цим документам вдасться запропонувати не так ефектні, як ефективні засоби протидії ворожій активності, залежить і те, наскільки новоприйнятий стратегічний документ стане дієвим інструментом планування, а не формальною бюрократичною відпискою.

Аналіз змісту чинного законодавства свідчить про те, що наразі влада очікує від свого політичного курсу в інформаційній сфері наступного: підвищення національної конкурентоспроможності у результаті розвитку людського потенціалу, насамперед у високоінтелектуальних сферах; підвищення якості життя шляхом забезпечення економічного зростання, надання якісного доступу до послуг у сферах інформації, освіти, науки, охорони здоров'я, урядування та широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій; створення нових робочих місць, розширення можливості населення щодо працевлаштування; підвищення рівня соціального захисту вразливих верств населення; створення сучасної захищеної інформаційної інфраструктури та забезпечення створення умов для безпечного функціонування національної критичної інфраструктури; сприяти становленню відкритого демократичного

суспільства, яке гарантуватиме дотримання конституційних прав громадян щодо участі у суспільному житті, прийнятті відповідних рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування[10, с.62].

Суттєвим недоліком чинного інформаційного законодавства є те, що воно носить надто загальний характер, не визначає способи врегулювання проблем, що виникають під час використання інформаційного простору.

Також залишається недосконалим поняттєвий апарат, що значно ускладнює реалізацію завдань та взаємодію суб'єктів інформаційної сфери. В Україні відсутнє правове регулювання функціонування міжнародних інформаційних систем, однією з яких є мережа Інтернет. Продовжує зберігатися неповнота правового регулювання питань інформаційної безпеки, що, своєю чергою, породжує нові виклики та загрози національній безпеці України.

Необхідність гарантування інформаційної безпеки зумовлюється, по-перше, потребою забезпечення національної безпеки України в цілому, по-друге, існуванням таких загроз інформаційній сфері країни, які можуть завдавати значної шкоди загальним національним інтересам, по-третє, врахуванням того, що за допомогою інформації можна впливати на зміну свідомості та поведінку людей. Завдання інформаційної безпеки – створення системи протидії інформаційним загрозам [5] та захист власного інформаційного простору, інформаційної інфраструктури, інформаційних ресурсів держави. При виникненні криз, загостренні конфліктів інформаційна боротьба може перерости в інформаційну війну, яка здійснюється за допомогою інформаційної зброї. Показниками, виступають цілеспрямованість, масштабність та комплексність дій тощо.

Головна інформаційна загроза національній безпеці – це загроза впливу іншої сторони на інформаційну інфраструктуру країни, інформаційні ресурси, на суспільство, свідомість, підсвідомість особистості, з метою нав'язати державі бажану (для іншої сторони) систему цінностей, поглядів, інтересів і рішень у життєво важливих сферах суспільної й державної діяльності, керувати їхньою поведінкою і розвитком у бажаному для іншої сторони напрямку. Власне, це є загрозою суверенітету України в життєво важливих сферах суспільної й

державної діяльності, що реалізовується на інформаційному рівні. Стратегічне інформаційне протистояння є самостійним і принципово новим видом протистояння, здатним вирішувати конфлікт без застосування збройних сил у традиційному розумінні.

В. Фомін та А. Рось, зауважують, що суть інформаційної безпеки в системі національної безпеки держави полягає в такому: прагненні кожної держави реалізувати та захистити власні національні інтереси, що направлені на формування та накопичення національного інформаційного потенціалу в умовах глобалізації світових інформаційних процесів [17, с. 24]. Зрозуміло, що для розвинутих країн захист свого інформаційного простору є легшим завданням, ніж для менш розвинених. Це завдання потребує не лише значного матеріального забезпечення, але і належного числа кваліфікованих фахівців у цій сфері. Чи є в розвинутих країн зацікавлення в допомозі державам, що мають гірше технологічне забезпечення, з метою зміцнити глобальну міжнародну інформаційну безпеку шляхом впровадження сучасних технологій? Очевидним є те, що власні інтереси будуть пріоритетними для розвинутих світових держав. Вони враховуватимуть стан справ на світовій арені, прораховуватимуть всі здобутки й втрати у разі, якщо нададуть таку допомогу.

Як зауважує Є. Макаренко, проблеми глобальної безпеки посідають особливе місце в структурі міжнародної інформаційної політики, визначають суперечності сучасного етапу міжнародного розвитку, які досягли такого рівня і гостроти, що можуть поставити під загрозу забезпечення світопорядку, реалізацію стратегій становлення глобального інформаційного суспільства, навіть саме існування цивілізації [9, с. 20].

Інформаційна безпека України нині має безліч проблем. Серед основних — це захист даних, які можуть бути використані, щоб порушити державну цілісність, або супроти владних інституцій, від роботи яких залежить українське суспільство.

Складності реалізації державної інформаційної політики пов'язані з недостатньою зрілістю інформаційної культури в українському суспільстві та наявними інформаційними загрозами в рамках російсько-української війни, яка

є гібридною і перебіг якої відбувається здебільшого в цифровому інформаційному полі.

Національна безпека Української держави в інформаційному просторі перебуває у взаємозв'язку з міжнародною безпекою. У випадку, коли загалом у світі стало небезпечно, окрема держава не може бути безпечною.

Для України є актуальним питання взаємодії органів державної влади щодо гарантування інформаційної безпеки держави. В. Гурковській наголошує, що від органів державної влади очікується вдосконалення не тільки технічного захисту власних систем безпеки комп'ютерних, інформаційних мереж, а й розробки нових підходів та організаційно правових заходів щодо взаємодії з іншими державними органами, здатними розв'язувати зазначені проблеми на національному рівні[6].

Інформаційний простір України - напевно найслабкіша ланка українського державотворення, і криза в цій сфері від часу проголошення незалежності лише поглиблюється. Це обумовлено тим, що інформаційний простір України монополізований Росією й проросійськими російськомовними суб'єктами, і україномовний сегмент має тенденцію до зменшення. Тільки українізація може кардинально виправдати ситуацію й повернути інформаційний простір Україні й посилити її державний суверенітет та національну безпеку.

Після проголошення незалежності Україна фактично відмовилася від пропаганди, яка була потужною складовою комуністичного режиму в СРСР, тоді як Росія зберегла всю радянську пропагандистську машину і залучила її на повну силу в інформаційному просторі України, завдяки чому Кремлю вдалося захопити цей простір без спротиву з боку України й утримувати Україну й українське суспільство у сфері свого імперського впливу. Намагання України відірватися від Москви й переорієнтуватися на Європу за такого стану в інформаційній сфері й призвели до втрати частини території, до напруги в проблемних з пропагандистського погляду регіонах та українсько-російської війни на Донбасі[7].

Сучасна держава виступає каталізатором змін, які відбуваються, в інтересах суспільства й людини. Саме держава веде боротьбу з монополізмом і здійснює

контроль за концентрацією власності в ЗМІ й телекомунікаційному бізнесі; юридично та технологічно забезпечує права на доступ до інформації та інформаційних ресурсів для громадян, а також охорону персональних даних; гарантує свободу слова незалежно від середовища поширення інформації; здійснює заходи щодо розвитку багатонаціональної культури, протистоїть інформаційно-культурній експансії інших країн, проводить інформаційну політику; здійснює цілеспрямоване використання інформаційних і телекомунікаційних технологій для розширення діалогу влади та громадян. Тому перед державою та її органами постає завдання забезпечення власної інформаційної безпеки та ведення інформаційної політики.

Існування доктрини чи концепції інформаційної безпеки не означає, що вона буде успішно втілена і містить конкретні дієві механізми та засоби захисту інформаційного поля України.

Власне відсутність реально дієвих механізмів координації діяльності у сфері інформаційної безпеки слугує певним стримувальним фактором у впровадженні інструментів забезпечення захисту.

Слабким місцем концепції також є недостатнє правове регулювання максимально можливого залучення громадянського суспільства до заходів забезпечення інформаційної безпеки. Такі громадські проєкти, як «СтопФейк», «Інформнапалм» де-факто існують та ефективно діють. А в нормативному плані таких проєктів ніби то й нема, їхня співпраця з державою практично не регламентована.

Серед проблем формування інформаційного суспільства в Україні можна назвати такі: слабкість координації зусиль державного й приватного секторів для ефективного використання наявних ресурсів; низька ефективність використання фінансових, матеріальних, кадрових ресурсів; повільні темпи впровадження ІКТ у політичну й соціально-економічну сферу; повільна побудова національної інформаційної інфраструктури, відставання в обсягах використання ІТ; нерівномірність забезпечення можливості доступу населення до комп'ютерних і телекомунікаційних засобів, формування «інформаційного розриву» між окремими регіонами, галузями економіки й різними верствами населення;

недостатній рівень інформаційної представленості в інтернет-просторі; не вирішується в повному обсязі питання захисту авторських прав на програмну продукцію, відсутні системні державні рішення, спрямовані на утворення національних структур (технопарків) з розробки програмного забезпечення; недостатній рівень упровадження нових методів навчання з використанням сучасних ІКТ, недостатня фінансова підтримка наукових досліджень у галузі інформатизації[16].

В рамках державної інформаційної політики важливо зосередитись на формуванні в середовищі користувачів таких загальнообов'язкових норм поведінки, як інформаційна культура та відповідальне ставлення до використання інформаційного простору. Реалізація цих завдань передбачає удосконалення системи управління всіма видами інформаційних ресурсів та інформаційно телекомунікаційною інфраструктурою, надання державної підтримки процесу формування ринку інформаційних технологій, засобів та продукції. Подальшого удосконалення потребують форми та напрями співпраці держави з електронними й друкованими мас-медіа.

Висновки. Державна інформаційна політика повинна відбивати нагальні питання, що склалися у міжнародній сфері та сфері інформаційної безпеки тощо. Необхідним є забезпечення законодавчого захисту прав та інтересів всіх суб'єктів інформаційних відносин. Найскладнішими тут є такі завдання, що передбачають гармонійне забезпечення інформаційної безпеки держави, особи та суспільства з одночасним виокремленням нагальних пріоритетів, до яких слід віднести створення/відновлення основних точок захисту системи національної безпеки в інформаційній сфері, практичну реалізацію наведеної вище схеми створення ефективної системи інформаційної безпеки держави, перегляд списку нових інформаційних загроз, усунення наявних із визначенням ступеня можливих наслідків та рівнів їх інтенсивності.

Основні акценти державної інформаційної політики повинні базуватись на забезпеченні права на достовірну, повну та своєчасну інформацію, свободу слова та інформаційну діяльність, недопущення втручання в зміст та внутрішню організацію інформаційних процесів, крім випадків, визначених законодавством

відповідно до Конституції України; збереженні та вдосконаленні вітчизняного національного інформаційного продукту та технологій, забезпеченні інформаційної та національно культурної ідентифікації України у світовому інформаційному просторі; гарантуванні державної підтримки та розвитку ресурсів науково-технічної продукції та інформаційних технологій.

Інформаційна політика держави характеризується різноспрямованістю, нескоординованістю діяльності різних відомств, непослідовністю та непрозорістю в реалізації запланованих заходів. Зважаючи на ці обставини, Україну не можна віднести до інформаційно незалежних держав.

Вдосконалення правового забезпечення державної інформаційної політики передбачає формування нормативно-правової бази, спрямованої на регулювання інформаційних відносин у суспільстві, забезпечення рівності всіх учасників інформаційної взаємодії та контролю за дотриманням законодавства у цій сфері. Необхідні підтримка та прищеплення в суспільстві інформаційної гігієни та культури, включення громадськості до вироблення інформаційної політики держави. Важливою проблемою залишається певна несистемність державної правової політики в інформаційній сфері, зокрема, з огляду на те, що переважно законодавчі акти ухвалюються з метою вирішення тактичних завдань без урахування стратегічних орієнтирів та об'єктивних українських умов. Окрім того, частина інформаційних відносин регулюється підзаконними, а іноді й відомчими нормативними актами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України. Про інформацію/ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12>.

2. Антонюк В. В. Організаційно-правові засади формування та реалізації державної політики інформаційної безпеки України [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Антонюк Віктор Васильович ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. - Київ, 2017. - 20 с. : рис.

2. Богданович В. Ю. Інформаційна безпека як основа воєнної безпеки держави та суспільства / В. Ю. Богданович, Б. О. Ворович, Є. І. Марко // Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. - 2018. - № 3. - С. 44-48.

3. Боднар, І. Р. Сучасні реалії інформаційного суспільства: проблеми становлення та перспективи розвитку: монографія [Текст] / І. Р. Боднар. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2013. – 320 с.

4. Бондаренко, В. Інформаційна безпека сучасної держави: концептуальні роздуми [Електронний ресурс] / В. Бондаренко, О. Литвиненко. – Режим доступу: <http://www.crime-research.iatp.org.ua/library/strateg.htm>

5. Гурковський В.І. Організаційно правові питання взаємодії органів державної влади у сфері національної інформаційної безпеки: автореф. дис.... канд. наук з держ. управ.: спец. 25.00.02 / В.І. Гурковський; Нац. акад. держ. управ. при Президентові України. — К., 2004. — 23 с.

6. Захист інформаційної безпеки як функція держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mego.info/матеріал/23-захист-інформаційноїбезпеки-як-функція-держави>.

7. Іваненко В. Українізація інформаційного простору як фактор забезпечення інформаційного суверенітету й посилення інформаційної безпеки України [Електронний ресурс] / Володимир Іваненко. – 2020. – Режим доступу до

ресурсу: <https://ukrainainc.net/2020/11/26/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80/>.

8. Ліпкан В.А. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції : навч. посіб. / А.В. Ліпкан, Ю.Є. Максименко, В.М. Желіховський. – К. : КНТ, 2006. – 280 с.

9. Макаренко Є.А. Міжнародна інформаційна політика: структура, тенденції, перспективи: автореф. дис....дра політ. наук: 23.00.04 / Євгенія Анатоліївна Макаренко; Київський національний унт ім. Т. Шевченка. —К., 2002. — 66 с.

10. Марченко О. В. Правові засади державної інформаційної політики / О. В. Марченко // Юридична наука. - 2015. - № 5. - С. 59-64.

11. Нестеряк Ю.В. Нормативно-правові основи державної інформаційної політики України в умовах розвитку інформаційного суспільства / Теорія та практика державного управління. – Вип. 4 (39). – С.111-119.

12. Нормативно-правові та методологічні засади упорядкування інформаційних відносин : наук.-метод. посіб. / авт. кол. : В. Брижко (наук. керівник проекту), В. Цимбалюк, М. Швець; [за ред. В. Тація, В. Тихого, М. Швеця]. – К. : ТОВ «Пан Тот», 2009. – 324 с.

13. Про Доктрину інформаційної безпеки України: Указ Президента України від 25.01.2017, № 47/2017.

14. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України від 09.01.2007 № 537-V // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 12, ст.102.

15. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від від 14.09.2020, № 47/2017.

16. Рябоконт, Олександр. Державна інформаційна політика формування інформаційного суспільства: зарубіжний досвід / О. Рябоконт // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – 2016. – Вип. 43. – С. 97-114.

17. Фомін В.О. Сутність і співвідношення понять "інформаційна безпека", "інформаційна війна" та "інформаційна боротьба" / В.О. Фомін, А.О. Рось // Наука і оборона. — 1999. — № 4. — С. 23—32.

Дукач Н.Ю.
магістр 2-го року навчання спеціальності «Політологія»
Факультету історії, політології і міжнародних відносин
Науковий керівник: доктор політичних наук,
професор Монолатій І.С.

ТЕХНОЛОГІЇ МАНІПУЛЮВАННЯ ПРАВАМИ КОРИННИХ НАРОДІВ ТА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ

Вступ. Відомо, що Україна характерна своєю поліетнічністю та наявністю великою кількості національних меншин, також і субетнічних груп та корінних народів. Так, за даними попереднього перепису населення в Україні проживає близько 17.3% росіян, білорусів 0.6 %, молдован 0.5 %, болгар 0.4 %, угорців 0.3 %, румун 0.3 %, поляків 0.3 % тощо. Щодо корінних народів, то за даними цього ж перепису кримських татар в Україні станом на 2001 рік 0.5%, караїмів близько 0.1 %, кримчаків орієнтовно 0.2 % та ін. Можна додати, що українців як титульною нацією нараховується біля 78% від усього населення. Тому, ще з моменту проголошення незалежності України, наукова спільнота почала говорити про необхідність запровадження дієвої етнонаціональної політики і відповідного законодавства задля уникнення подальших конфліктів на ґрунті міжетнічних взаємин.

Проте, чи то небажання, чи то незнання призвели нас до сьогоднішньої ситуації. Гібридна війна із РФ та анексія Криму. На законодавчому рівні ми маємо Статтю 10, 11, 92 та 119 КУ, ратифіковані Декларації ООН (про права національних меншин та про права корінних народів), Закон України «Про національні меншини», кілька проект закону «Про статус та права корінних народів України», проект закону «Про етнонаціональну політику в Україні». Проте ці всі документи носять здебільшого формальний характер, далекий від реальності. В зв'язку із цим в українській етнополітиці зависла велика прогалина, яка дозволяє маніпулювати правами етнонаціональних спільнот та корінних народів, а отже і дозволяє розвиватись таким псевдоменшинам як підкарпатські русини, які різними технологіями намагались досягнути статусу меншини.

Ці всі фактори актуалізують дослідження технологій маніпулювання правами етнонаціональних спільнот України та її корінних народів в умовах гібридної війни з РФ. Ця війна – це чудовий приклад того, на якому рівні ефективності знаходиться наше законодавство та наша етнополітика як така. Ця війна мала стати уроком, який мотивував би до дій. Але поки дивує ще той факт, що так звані державотворці наче не помічають тієї ситуації, яка триває на Закарпатті, де українців асимілюють, «зугорщують». Що в перспективі може мати схожий сценарій, до того, що відбувся на Сході у 2014 році.

Саме тому основною метою дослідження є спроба виділення основних технологій маніпулювання правами корінних народів та етнонаціональних спільнот в Україні.

Категорії «маніпулювання», «політичне маніпулювання», «технології маніпулювання» тощо у своїх роботах досліджували такі зарубіжні вчені як С. Кара-Мурза, М. Урнов, О. Іссерс та ряд інших дослідників. В українському науковому полі тему етнонаціональної структури України, взаємодії етнонаціональних спільнот, особливості статусу корінних народів в Україні досліджували такі науковці як Г. Касьянов, О. Бойко, О. Антонюк, Г. Почепцов, В. Карасенко, В. Мицик, Е. Топалова, О. Щерба, І. Мудра, А. Сотников, В. Стефанов, У. Стефанчук, В. Євтух, тощо.

Зокрема, Стефанов В. говорить про те, що політика, що проводиться з використанням маніпулятивних технологій, сприяє значному зниженню здатності до критичного мислення населення. Через що потенціал політичної активності у суспільства витрачається і суспільство перетворюється винятково на глядача так званого політичного шоу, переходячи в позицію та пасивного спостереження за подіями, що відбуваються. До такого типу суспільств він відносив і українське через низьку здатність до критичного сприйняття політичної дійсності та небажання впливати на політичні процеси.

Основна частина. Перед тим як розглядати технології маніпулювання правами корінних народів та етнонаціональних спільнот в Україні, доцільно було б дати визначення цим поняттям.

Корінний народ – народ (етнос), який склався історично і тривалий час проживає на певній конкретній території. Державність не є обов'язковою для таких народів, хоча, деякі з них, наприклад, кримські татари мали її, але втратили, внаслідок імперської політики Російської імперії та СРСР [9,с.50]. До переліку корінних народів сучасної України можна віднести караїмів, кримських татар, кримчаків тощо.

В свою чергу, «етнонаціональна спільнота» - це термін, яких охоплює сукупність усіх етнічних чи національних груп та національних меншин, які проживають в тій чи іншій державі. В Україні до етнонаціональних спільнот можна віднести як національні меншини (росіяни, роми, болгари, поляки, румуни і т.д.), так і так звані субетноси, котрі внаслідок різних причин зберігають свої специфічні риси культури, діалектні особливості мови та самоназву (мікроетнонім) (бойки, гуцули, лемки, литвини, поліщуки тощо).

Взагалі, політичне маніпулювання прийнято трактувати як комплекс психологічних та ідеологічних дій, які є організованим та спрямованими на приховане корегування масової свідомості з метою стимулювання суспільної активності у потрібному маніпуляторіві напрямі в боротьбі за політичну владу, її захоплення, використання та утримання[1,с.9].

Слід зазначити, що маніпулювання – це складний процес, який поєднує в собі низку прийомів, методів, технік тощо. Відповідно до цілей, масштабів та особливостей як суб'єкта та об'єкта маніпулятивного впливу, застосовуються відповідні сукупності вище зазначених категорій, які в різних варіаціях синтезу об'єднуються у відповідні технології маніпулятивного впливу.

Тому, на основі вище зазначеного, в політичному контексті, технологію маніпулювання можна трактувати як сукупність, заздалегідь визначених та чітко спланованих, принципів, методів, прийомів, технік та підходів маніпулятивного впливу на свідомість об'єкта маніпулювання, з метою досягнення потрібної для суб'єкта суспільної активності. Як правило, в політичній сфері технології маніпулювання спрямовані саме на масову свідомість, так як вона найлегше піддається маніпулюванню. Як і кожне явище та процес, ці технології виконують різноманітні функції, серед яких можна виділити такі як інформаційна,

мобілізаційна, функція набуття впливу над суспільством та контролю, провокативна функція, функція маскуваня та захисту, адаптивна функція тощо[1,с.10].

Слід зазначити, що технології маніпулювання правами корінного народу та етнонаціональними спільнотами є аналогічними. Тут, скоріше, об'єкт, мета, інструменти та ресурси маніпулятивного впливу конкретизуються. В цьому контексті, об'єктом є та чи інша спільнота чи корінний народ, мета – або «стирання» із правового та політичного поля такого суб'єкта(якщо говорити про кримських татар) або ж навпаки – підвищення статусу та розширення прав (якщо ми говоримо про російську національну меншину) [9,с.26]. Тобто специфіка кожної технології тут вже залежить від цих трьох чинників.

Проаналізувавши етнополітичну ситуації в Україні та специфіку міжетнічних відносин в останні роки, можна виділити наступні технології маніпулювання правами корінних народів та етнонаціональних спільнот в Україні:

- Маніпулювання законодавством та іншими похідними нормативно-правовими актами;
- Гра на протиставленні «чужий-свій»;
- Соціальні опитування як технологія маніпулювання;
- «Перепис історії»;
- Міфотворчість;
- Формування «картини світу» у масовій свідомості;
- Формування ідеології;
- Інформаційна блокада;
- Психологічний тиск;
- І остання, традиційна технологія, за допомогою якої реалізуються всі вище перелічені - ЗМІ як технологія[9,с.29].

Всі ці технології будуть розглянуті на конкретних прикладах, а саме на корінному народові – кримських татарах та найбільшій національній меншині в Україні - росіянах. Адже, багато із цих технологій здійснюються саму завдяки російській стороні. Тепер, проаналізуємо кожну технологію по черзі.

1. Маніпулювання законодавством та іншими похідними нормативно-правовими актами. Суть цієї технології полягає в тому, аби сформувати таке законодавство, яке би дозволяло росіянам- претендувати на якийсь особливий статус; кримським татарам - унеможливити боротьбу корінного народу за свої права або ж взагалі «стерти» чи навмисне приховати його існування на законодавчому рівні.

У випадку із російською меншиною, то тут ми можемо навести приклад СТ.10 КУ, в якому зазначено: «В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.»[10].

Таке виділення російської мови багатьма науковцями вважається навмисним. Через що досі тривають конфлікти на цьому ґрунті. Зокрема намагання визнати ЗУ «Про функціонування української мови як державної» неконституційним різними проросійськими силами.

В деяких випадках, законотворці можуть зарахувати той чи інший до національний, культурних чи інших меншин на конституційному рівні, видати відповідні закони, зрівнявши таким чином їх у правах. В таких ситуаціях корінному народу майже неможливо довести свій статус та вести будь-яку боротьбу за власні права. Адже будь-які дії в цьому напрямку будуть визнаватись неконституційними, такими, що порушують закон тощо. При сильному супротиву, корінний народ можна легко звинуватити в сепаратизмі, посяганні на державну і національну цілісність і т.п.[9,с.29]

2. Гра на протиставленні «чужий-свій». Суть цієї технології полягає у навмисному протиставленні одної соціальної групи іншій в негативному контексті на основні відмінних рис. Це робиться для розпалу штучної ворожнечі та несприйняття осіб, що представляють цю групу. Це призводить до локальних конфліктів, штучного поділу суспільства. В наслідок чого порушуються соціальні настрої, зростає суспільна ворожнеча, вразливість та розхитаність. Сьогодні ця технологія активно застосовується російськими пропагандистами в інформаційному полі. Це прослідковується у протиставленні російськомовних українців україномовним, протиставленні росіян як нації, українців як чогось

нижчого, як «хохлів» з окраїни Російської імперії і т.д. Мета – розділити українців на «правильних» проросійських, які хочуть миру та «неправильних» патріотів-фашистів, які самі загострюють конфлікт. За цією технологією ще у першій половині ХХІ століття Україні була штучно поділена на так званих «синіх» - прихильників проросійських настроїв (Південно-Східна Україна) та «помаранчевих» – прихильників проукраїнських сил (Західно-Центральна).

3. Соціальні опитування – досить поширена технологія в політиці, застосовуються традиційно в період виборчих кампаній. Основна мета цієї технології – це висвітлення неправдивих суспільних настроїв, переконань, вподобань тощо на широкий загал, задля того, аби намалювати ілюзію «діємо в інтересах суспільства». Тоді в гру вступає «ефект зараження» або «ефект більшості», як наслідок основний відсоток суспільства починає думати так, як «каже соціологія». Ця технологія і поклала власне початок як військовим діям на Сході України та утворення Д\ЛНР(нібито 89% за самопроголошення)[5], так і анексії Криму(нібито 96,7 % за «возз'єднання» з РФ)[3]. Зараз активно застосовуються з метою фабрикації реальних суспільних настроїв на території України. Такі результати оприлюднила влада агресора, якими ж вони були насправді – невідомо, вже не кажучи про умови, в яких проводився «референдум».

4. Наступна технологія, яка є притаманною імперіалістичній політиці РФ – «перепис історії». Не секрет, що російські вчені-історики люблять переписувати історію, підробляти історичні документи, перетрактовувати нормативно-правові акти на свій лад, задля затвердження своєї політики імперіалізму так званої «наддержави». Яскравими прикладами можуть бути вигадані концепції «третього Риму», «Вітчизняна війна, в якій СРСР переміг», «братські народи і т.д.». В контексті Криму, можна навести приклад відомої праці «Історія Криму», в якій розповідається псевдоісторія Криму як історично російської території, і Хрущов Крим раптово передав, без Севастополя, і взагалі Крим – це етнічна територія слов'ян[6]. З тексту передмови складається враження, що автор пропонує читачам не історію Криму, а історію російської присутності на півострові. Вже у другому абзаці ним згадані руси і творці

слов'янської абетки, князь Володимир Святославович і Тмутараканське князівство (очевидно, це все має вказувати на давні історичні права Росії). Інші народи і володарі Криму за кільканадцять століть перераховані побіжно, через кому. Тобто, говорячи мовою агресора про присутність кримських татар на півострові, то «их там нет».

5. Міфотворчість – дуже проста, проте ефективна технологія маніпулювання масовою свідомістю, суть якої полягає в тому, щоб штучно створені міфи видати за реальність і змусити широкий загал в них повірити, не викликаючи сумнівів. Тут одразу приходить на думку найпопулярніші міфи про «один народ» «мы же братья», «у нас одна история» за яким росіяни та українці є одним цілим, а отже і все російське в Україні має бут на рівні з українським, і взагалі – якби не Росія, то України як самостійної держави не було б. Мета – асимілювати українців до російського, задля подальшого перетворення в своєрідну «Білорусь», в сателіта.

Тут ми можемо назвати і декілька популярних міфів про Крим: 1) «Крым – исконно русская территория»; 2) Сталін повернув землі Російської імперії росіянам; 3) Крим – це історична батьківщина слов'ян (у 1944 році Сталін депортував із півострова майже все місцеве населення, включаючи татар); 4) «татари-зрадники, що співпрацювали з нацистами»; 5) Кримські татари масово дезертирували на початку II світової війни і т.д.[15]. За допомогою цієї технології у свідомості росіян та певного відсотку кримчан вимальовується образ «російського Криму», в якому не має місця кримським татарам, адже цей народ вже сприймається як щось негативне.

6. Формування «картини світу» у масовій свідомості. Цю технологію Росія застосовує на публічній міжнародній арені, малюючи картинку «процвітаючого» Криму та «фашистської» України, яка дискримінує «російськомовне населення», щоб світ визнав Україну не «жертвою», а «вбивцею» та змирився з анексією Криму. Починаючи з 2014 року Росія активно діє на міжнародній арені в напрямі легітимізації як військових дій на Сході як захисту російськомовного населення, так і незаконної анексії Криму. Це можна простежити в поведінці Росії в ПАРЄ та у Мінських переговорах. Постійна риторика Кремля говорить про

громадянський конфлікт на Сході, мов не можуть всередині країни лад навести, а РФ лише несе гуманітарну допомогу для «постраждалих».

7. Формування ідеології тоталітарного режиму, традиційної для російського простору, з вічною тугою за союзом, возвеличенням Путіна та вірою в історичну місію Росії. Дана технологія здійснюється за допомогою постійної пропаганди та контролю громадських настроїв. Тривале використання цієї технології дозволить закарбувати в свідомості людей, інформацію, потрібну владі. Завдяки цій технології ми маємо досі «Паради з георгіївською стрічкою», останній з яких відбувся у 2020 році в таких містах як Одеса та Харків.

Слід зазначити, що після виборів 2019 року дана технологія почала активно застосовуватись і українською владою, з метою «виховання покірності» в усього громадянського суспільства. Це виявилось у політичних переслідуваннях колишніх добровольців та військових АТО/ООС та активістів, які критикували владу. Це відомі справи С. Стерненка, Ю. Кузьменко, Я. Дугарь, А. Антоненка тощо. На нашу думку, мета цього – дискредитувати образи волонтерів та активістів та показати, що «тут вам не Європа», «прийде весна – саджати будемо».

8. Наступна технологія активно застосовується до кримських татар, що залишились на півострові Інформаційна блокада активно застосовується з 2014 року і відбувається двосторонньо. З одного боку – це блокування всіх зарубіжних, особливо українських альтернативних потоків інформації (ТБ, інтернет-сайти, ЗМІ тощо). З іншого – блокада витоку інформації з півострову про реальний стан речей. Ефективність цієї технології відображається в тому, що система стає закритою від зовнішнього міжнародного співтовариства, на основі чого легше брехати про внутрішні реалії та маніпулювати видуманими даними. [14].

9. Психологічний тиск – технологія залякування та поширення масового страху в свідомості людей. В кінцевому результаті забезпечить формування покірного, інтернального та пасивного суспільства, яким легко управляти, якому легко диктувати[9,с.32]. Як приклад - масове залякування та переслідування, безглузді звинувачення в тероризмі, зниклі безвісті кримські татари тощо.

«Татари бояться за своє життя», - розповідає Мустафа Джемільєв,- «Постійні обшуки, люди зникають, їх піддають тортурам та вбивають, підпалюють мечеті. Мета цього - вигнати татар з Криму.»[15]

Можна додати, що дана технологія часто застосовується не лише до кримських татар, а і до ромів або циган. Це проявляється у постійному тиску з боку суспільства, яке наперед негативно налаштовано проти цієї етної групи, через їхню поведінку та стиль життя. Часто в новинах ми бачимо, як поліцейські затримують їх та намагаються як не вивезти, то залякати ґратами. Як приклад – скандал у м. Івано-Франківськ, де мер міста наказав поліції вивести на Закарпаття автобусами ромів через недотримання карантинних обмежень. Така ситуація аж ніяк не стимулює ромів до змін в їх соціальному статусі, а скоріше навпаки – лише загострює конфлікт.

10. ЗМІ – ключовий інструмент впливу на масову свідомість в будь-якому суспільстві, при будь-якому політичному режимі. Саме завдяки контрольованим ЗМІ реалізуються і вище зазначені технології, контролюється громадська думка та політична реальність для більшості громадян. Саме через використання цієї технології, нещодавно закрили канали Медведчука – відомого проросійського політика, які фінансувалися з тимчасово окупованої території і з Російської Федерації. На таких каналах транслиуються усі ці російські міфи про українців - фашистів, про дискримінацію росіян, про «щасливий та процвітаючий Крим», громадянську війну та інші.

Висновки. Як висновок, слід зазначити, що технології маніпулювання правами корінних народів та етнонаціональних спільнот в Україні сьогодні активно використовуються різними здебільшого проросійськими силами з метою дестабілізації суспільно-політичної ситуації в країні та укріплення свого впливу та «підміни політичної реальності». Ці технології є різноманітними і характеризуються власною специфікою застосування. За допомогою сукупності всіх перелічених вище технологій російська влада всіляко намагається русифікувати і Україну, і Крим, задля утвердження свої позицій та перетворення України у свого сателіта.

Проте, слід зазначити, що це було б неможливим без такого занепаду етнополітики в Україні. Саме тому, пропонуються напрямки вдосконалення державної політики України щодо запобігання впливу маніпуляцій правами етнопонаціональних спільнот та корінних народів України. Зокрема, це конституційний, законодавчий, етнополітичний та інформаційний напрямки. Суть кожного з цих напрямків – це чітке декларування статусу та прав етнопонаціональних спільнот та корінних народів на законодавчому рівні, що б не суперечило інтересам українців як титульної нації; дотримання та забезпечення практичної реалізації цих прав; реформування етнополітики в Україні; припинення дезінформування та маніпулювання в інформаційному просторі.

Успішна реалізація кожного з цих напрямків може лише зміцнити українське суспільство, підвищити ефективність української етнополітики та запобігти таким маніпуляціям в подальшому. Що б унеможливило різні прояви сепаратизму, анексії територій та дискримінації та етнічною ознакою. Звичайно, що для цього, Україна повинна залучатись підтримкою закордонних партнерів та їхнім досвідом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко О. Політичне маніпулювання: навчальний посібник: К, Академовидав, 2010. 432 с.
2. Бородінов В. Психологічна характеристика етнопонаціональних спільнот. Наука. Релігія. Суспільство. 2010. № 1. С. 80-88.
3. Веселова В. «Потрібні результати намалювали»: чому світ не визнає кримський «референдум». URL: <https://ua.krymr.com/a/chomu-svit-ne-vyznaye-krymskyi-referendum/29825230.html> .
4. Вітман К. Державна етнопонаціональна політика України: чергова спроба концептуалізації. URL: [http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/115/app-36_Vitman_K_M_\(15-26\).pdf?sequence=1](http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/115/app-36_Vitman_K_M_(15-26).pdf?sequence=1)
5. В Донецьке обнародовані результати «референдуму». URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2014/05/140511_ru_s_donbass_referendum
6. Громенко С., Короленко Б., Майров М. Справді наукова та об'єктивна? Рецензія на «Історію Крима». URL: <http://www.memory.gov.ua/news/sergii-gromenko-bogdan-korolenko-maksim-maiorov-spravdi-naukova-ta-ob-ektivna-retsenziya-na-ist>
7. «Дискримінація русскоязычных». КСУ рассмотрит закон о языке. URL: <https://news.liga.net/politics/news/diskriminatsiya-russkoyazychnyh-ksu-vo-vtornik-rassmotrit-zakon-o-yazyke> .

8. Дукач Н. Технології маніпулювання правами корінного народу (на прикладі кримських татар). Бакалаврська робота. 2020. 63с.
9. Євтух В., Трошинський В., Галушко К., Данилюк І., Малиновська О., Попок А., Тарабукін Ю., Чернова К., Шевченко А., Штепа С. Етносоціологія: терміни та поняття: навч. посібник: УАННП «Фенікс», 2003.214 с.
10. Конституція України. Із змінами від 07 лютого 2019 року, N 2680-VIII. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> .
11. Короткий В. «Альтернативний Меджліс» та інші російські імітації в Криму. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/2833991-alternativnij-medzlis-ta-insi-rosijski-imitacii-v-krimu.html> .
12. Кривицька О. Конфліктний вимір етнонаціонального розвитку України. URL: <http://dspace.nbuu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8735/4-krivitska.pdf?sequence=1> .
13. Про забезпечення функціонування української мови як державної. Закон України. № 2704-VIII від 11.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> .
14. Стефанов В. Інформаційна політика: маніпулятивні технології у суспільстві. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/4_2010/39.pdf .
15. Стефанчук У. Політична міфотворчість як різновид маніпулювання масовою свідомістю. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. №17. 2006. с.140-143. URL:<http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/7876/1/27.pdf> .
16. Шиприкевич О. Вплив етнічних стереотипів на етнонаціональні взаємини в Україні (відображення в ЗМІ). Народна творчість та етнологія. 2011. № 1. С. 45-52.

Макарчук Н. Д.
аспірант 4-го року навчання спеціальності «Політологія»
Факультету історії, політології і міжнародних відносин
Науковий керівник: доктор історичних наук,
професор Марчук В.В.

ЕТНОТУРИЗМ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: КОНЦЕПЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність теми полягає у вивченні етнотуризму і його роль в суспільстві. Етнотуризм і його роль у патріотичному вихованні молоді. Прищеплення молоді почуття любові до звичаїв і традицій власного народу. Роль етнотуризму у розвитку національної культури та економіки. Етнотуризм і його виховна роль у суспільстві, а також взаємодія етнічного туризму з сільським зеленим та екологічним видами туризму.

Об'єктом дослідження є етнотуризм, як соціокультурний феномен. Предметом дослідження є етнотуризм у працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Метою дослідження є висвітлення сутності поняття етнотуризму, а також його роль у патріотичному вихованні молоді. Відповідно до мети перед нами постають наступні завдання, а саме:

- Висвітлення сутності поняття етнотуризму у працях вітчизняних та зарубіжних вчених;
- Роль етнотуризму в соціально-економічному розвитку нашої держави;
- Етнотуризм і його роль у патріотичному вихованні сучасної молоді.

Сучасний туризм стає глобальним чинником розвитку цивілізації, однією зі складових економіки, соціальної сфери та духовної культури [1]. В законі України «Про туризм» держава визначає туризм як одну з пріоритетних сфер розвитку національної культури та економіки. Етнотуризм належить до культурно-пізнавального виду туризму, оскільки пов'язаний з вивченням культури, звичаїв і традицій місцевого населення. Світова практика доводить, що саме такий вид туризму здатний задовольнити цілий ряд духовних потреб людини. Найбільш важливим в етнічному туризмі є ознайомлення учасників зі звичаями, традиціями і культурою різних етносів [10].

Серед вітчизняних вчених питанням розвитку етнотуризму займалися: М. П. Кляп [3], Ф. Ф. Шандор [15], І. М. Кулаковська [10], І. О. Бочан [10], О. І. Кузьмук [4], В. Орлова [2] та інші.

Етнічний туризм (на думку М. П. Кляпа та Ф. Ф. Шандора) – поїздки, які організовуються туристами на місця свого історичного проживання з різними пізнавальними цілями.

Етнічний туризм – можливість більше дізнатися про своє коріння, або вивчити історію народу вченим, любителям. Люди відвідують місця, де

проживали їхні батьки, діди, або вони самі в далекій молодості були виселені з цих околиць.

Етнічний туризм може бути як внутрішнім так і зовнішнім. До внутрішнього відносять подорожі міських жителів в глибинки з метою ознайомлення з архаїчними говорами, фольклором, побутом, культурою і мовами автохтонних народів. Зовнішній пов'язаний з відвідуванням історичної батьківщини, або місць народження родичів [3; 15].

Етнічний туризм іноді називають етнографічним, оскільки: «Етнографія – наука, яка вивчає культурні та побутові особливості народів світу» [14, с. 42].

І. О. Бочан розглядає етнічний туризм як важливу складову людських цінностей, мотивацією якої є ознайомлення з цінностями етнографічних груп у місцях їх компактного проживання на території України. Метою етнічного туризму є ознайомлення учасників з культурою, побутом, традиціями, діалектами, кухнею, образотворчим мистецтвом місцевих жителів [10].

На думку І. М. Кулаковської метою етнічного туризму є виховання у молодого покоління національної самосвідомості, самоідентифікації. В рамках етнічного туризму відвідуються місця, де проживали родичі туриста, або вони самі в далекій молодості були виселені з цих околиць [10].

Розвиток етнічного туризму тісно пов'язаний з розвитком культурного туризму. Культурний туризм включає відвідування історичних, культурних, або географічних визначних місць України з метою ознайомлення з пам'ятками історії, архітектури, мистецтва; природними та етнічними особливостями; сучасним життям народу тощо. Туризм відіграє важливу роль в осмисленні власної ідентичності, у відродженні локальних традицій. Основною умовою розвитку культурного туризму є історичний та культурний потенціал країни, рівень забезпеченості доступу до нього, а також побутові умови проживання туристів. У число об'єктів культурного туризму входять як історико-культурна спадщина (історичні території, архітектурні споруди і комплекси, зони археологічних розкопок, музеї, народні промисли, обряди, виступи фольклорних колективів), так і сучасна культура (виставки, фестивалі, особливості життя населення: кухня, костюми) [4].

Цікавою є позиція Одеської дослідниці М. Орлової, яка розглядає етнічний туризм як підвид пізнавального туризму, метою якого є ознайомлення з матеріальною та духовною культурою певного етносу [2, с. 319]. Метою подорожі для туристів є особисте духовне збагачення, а також ознайомлення з об'єктами історико-культурної спадщини, звичаями і традиціями місцевого населення.

Етнічний туризм (ностальгічний туризм, етнографічний туризм, сентиментальний туризм, етнокультурний туризм [15]) – поїздки, які організовуються в місця проживання нечисленних народів, які не мають в Україні свого національно-державного чи національно-адміністративного утворення [13, с. 319].

Для прикладу на території Івано-Франківської області знаходяться такі історико-етнографічні регіони, як: Гуцульщина, Бойківщина, Покуття та Опілля [9].

Гуцульщина – один із найпривабливіших регіонів України. На території Івано-Франківської області територія Гуцульщини становить 3291 км² [9, с. 446] і охоплює гірську частину Коломийського і Косівського районів, більшість Надвірнянського і весь Верховинський райони [9, с. 448].

Бойківщина є надзвичайно привабливо своїми вічнозеленими лісами, пологими горами, шумливими потоками і річками.

В Івано-Франківській області територія Бойківщини становить 22851 км² [9, с. 460] і охоплює північно-західну частину Рожнятівського, більшість сіл Долинського районів [9, с. 461].

Бойки – гірські і передгірські мешканці. Основне їхнє заняття – землеробство і тваринництво. Допоміжні – городництво і садівництво, менше збиральництво, бджільництво, мисливство і рибальство. З ремесел найбільш поширені є лимарство, гончарство, виготовлення одягу, теслярство, бондарство, лозоплетіння і коренеплетіння [9, с. 461].

Покуття характерне своїми врожайними ланами, чепурними селами, зеленими садами. Площа Покуття в межах Івано-Франківської області дорівнює 3083 км² і охоплює території Снятинського, Городенківського, Тлумацького, північно-східну частину Тисменицького, більшість Коломийського (без південної частини) районів [9, с. 464].

Землі Покуття найродючіші в області. Головне заняття покутян – землеробство і тваринництво. Досить поширене городництво і садівництво. Основним промислом є переробка продуктів споживання, ремеслами – виготовлення знарядь праці, одягу, теслярство, столярство.

Покутський одяг є надзвичайно красивим. В жіночому одязі основними елементами є довгі вишиті сорочки, вовняні опинки, широкі й вузькі пояси, велика кількість прикрас. Покутський жіночий одяг відноситься до кращих зразків українського жіночого одягу. В чоловіків – білі домоткані сорочки і штани [9, с. 465].

Територія Опілля – розлога степова рівнина, подекуди погорблена з акуратно обробленими полями і затишними селами, що вирізняються своєю мальовничістю, якої їм надають різноманітні сучасні ансамблі будівель, що вдало вписались у місцевий ландшафт.

В Івано-Франківській області площа Опілля становить 1256 км² і охоплює північну частину Галицького та повністю Рогатинський район. Своєю культурою і побутом опіляни близькі до мешканців Покуття і Поділля. Цікаве Опілля своїм одягом. У жінок чорні або оксамитові безрукавки і спідниці, вишиті низинкою рослинним орнаментом, а в останні роки – бісером. Їжа досить близька до покутської [9, с. 470-471].

Серед зарубіжних вчених питанням розвитку етнотуризму займалися: В.

Сміт [2; 10], Р. Макінтош [2; 10], С. Гьольднер [2; 10], П. Ван ден Берг [2; 10], С. Харроон, В. Вайдер [2], Б. Кінг [2; 10], Лі Юнь [2] та інші.

Вперше термін «етнічний туризм» було використано у 1977 році американським дослідником В. Смітом. На думку В. Сміта: «Етнічний туризм – подорож з метою вивчення культури [10], традицій [2, с. 317] рідкісних чи екзотичних народів [10] та включає відвідування їхніх домівок та поселень, спостереження за обрядами [2, с. 317].

На прикладі тематичних досліджень індіанців острова Сан-Блас Панами і торайя – плем'я, що живе на півдні острова Сулавесі (Індонезія) – науковець виділив такі елементи етнотуризму, як знайомство з умовами побуту та змістом культових церемоній [10]».

На думку інших американських вчених Р. Макінтоша та С. Гьольднера: «Етнічний туризм – подорож з метою спостереження [2, с. 317] виражень культури і способу життя екзотичних народів. Такий висновок було зроблено на основі подорожей до Панами для вивчення індіанців на острові Сан-Блас.

Більшість існуючих досліджень етнічного туризму зосереджуються на відвіданні екзотичних і часто периферійних напрямків, які включають відображення повсякденного життя невеликих, часто ізольованих етнічних груп [10].

У 1992 році дослідник з Вашингтонського університету П. Ван ден Берг описав етнічний туризм, як форму туризму, де культурна екзотика тубільців є основною «приманкою» для туристів [2, с. 317].

Науковці з Великобританії С. Харроон та В. Вайдер визначили етнічний туризм як поїздку, вмотивовану передусім пошуком тісного контакту з людьми, етнічна приналежність і культурна специфіка яких відрізняється від подібних ознак туристів. Туристи шукають можливості проникнутися первісною культурою, не спотвореною віяннями цивілізації, саме тому об'єктами етнічного туризму стають сільські громади, які проживають у віддалених районах та поводять себе «екзотично» [2, с. 318].

На думку австралійського дослідника Б. Кінга: «Етнічний туризм – подорож, основною мотивацією до якого є «етнічне возз'єднання», тобто відвідування людей, близьких за етнічною приналежністю» [2, с. 318]. Мета етнічних возз'єднань активно простежується у країнах Північної Америки та Австралії, чия новітня історія була побудована на міграції, але це також стосується й частин світу, включаючи Африку, Європу та Азію [10]. Китайський дослідник Лі Юнь узагальнивши попередні напрацювання вчених визначив етнічний туризм, як туризм, основною мотивацією якого є пошук екзотичного культурного досвіду через взаємодію з відмінними етнічними групами. Він включає в себе туристичні поїздки, упродовж яких споглядаються артефакти, ритуали тощо, пов'язані з конкретною етнічною групою. Процес споглядання на думку вченого є важливою частиною мотивації до поїздки [2, с. 318].

Не менш важливою є роль етнотуризму в соціально-економічному розвитку нашої держави. Завдяки розвитку етнічного туризму відбувається

фінансове поповнення в міській та державні бюджети нашої держави, а також вирішується цілий ряд важливих соціальних питань, а саме: розширення зайнятості населення у сфері обслуговування, формування додаткового заробітку, стимулювання розвитку інфраструктури, зокрема транспортних комунікацій, зв'язку, мережі торгівлі, засобів розміщення, закладів харчування, відпочинково-розважальних закладів тощо [11].

Етнічний туризм тісно пов'язаний з відвідуванням етнографічних музеїв, які знайомлять відвідувачів з особливостями культури, традиціями, звичаями, історією місцевого населення.

Одним з таких музеїв є Національний музей народного мистецтва Гуцульщини і Покуття імені Й. Кобринського, який був заснований в 1926 році з ініціативи Володимира Кобринського [7, с. 52]. Музей розміщений у центральній частині міста Коломиї, в будинку колишнього Народного дому, який був збудований за кошти української громадськості [8]. Колекційна збірка музею налічує понад 50 тисяч експонатів і представляє усі види традиційного народного мистецтва гуцулів та покутян від 18 століття до сьогодення, а саме: художню обробку дерева (різьба, інкрустація, випалювання), металу та шкіри, гончарство, декоративне ткацтво, килимарство, вишивку та одяг.

Експозиція музею розміщена у 18 залах. У музеї експонуються крім зразків традиційної народної культури твори сакрального та образотворчого мистецтва. Не менш привабливою є виставка традиційних меблів жителів Карпат, інтер'єр та екстер'єр гуцульського житла, фрагмент внутрішнього двору хати-гражди [7, с. 52-53].

Серед експонатів музею найбільш привабливими є старовинні предмети сакрального мистецтва, речі побутового вжитку, високоартістичні художні вироби з дерева, кераміки, тканини, шкіри, овечої вовни, кольорових металів, скла, морських коралів [8].

Стаціонарну експозицію музею побудовано за пізнавальним принципом розвитку і становлення регіонального мистецтва. Широко представлено барвисту гаму одягового ансамблю горян, гуцульські прикраси з кольорових і дорогоцінних металів, зброю опришківської доби, різьблені шкатулки, тарелі, боклаги. Всі вироби майстерно інкрустовані бісером, металом, рогами гірських тварин та рідкісними породами деревини [8].

Колекція художніх тканин музею структурована у дві основні групи – для виготовлення одягу та для обладнання й оздоблення житла. В музеї зберігаються комплекси народного чоловічого та жіночого одягу з різних сіл регіону, а також окремих компонентів одягу, що представлені у вигляді запасок, поясів, хусток, переміток, верет, скатерок тощо.

Не менш привабливою є збірка різьби по дереву, де представлена творчість майстрів з таких осередків різьби по дереву, як Річка, Яворів, Брустурів, Космач Косівського району, Криворівня Верховинського району, міста Косова. В музеї зберігаються різноманітні за формою та орнаментикою архітектурні деталі, хрести, меблі, сільсько-господарські знаряддя, предмети побуту, музичні

інструменти. Серед них – одвірки дверей, сволоки у світлицях, мисники, жердки, ярма для волів, барильця, рахви, ложки, сільнички [8].

Художню обробку металу та шкіру на Гуцульщині та Покутті, представлено у музеї великим асортиментом металевих виробів хатнього вжитку, прикрас для одягу, деталей кінської зброї тощо. Відвідувач у музеї має можливість оглянути різьблені рушниці, пістолі, порохівниці, декоровані металевими пластинками з нескладним геометричним орнаментом, колекцію топірців, палиць, жіночих нашійних прикрас для одягу, тобівок, поясів тощо [8].

Художню обробку шкіри, тісно пов'язану з мосяжництвом, репрезентовано кептарями, чоловічими торбинками, поясами, постоломи, у декорванні яких використовували капелі, колосочки, гудзики - бовтиці, геометричний орнамент [8]. Цікаву групу з колекцій музею становлять вироби з рогу 18 – початку 20 століття – порохівниці, ріжки, протички, гольники, музичні інструменти.

Колекція художньої гуцульської кераміки містить близько 4 тисяч виробів з кінця 18 століття до наших днів з відомих осередків гончарства – міст Коломия, Косів, села Пістинь Косівського району і селища міського типу Кути. Найпоширенішим виробництвом кераміки було виготовлення вжиткового посуду – мисок, тарілок, збанків, колачів, свічників та кахлів для облицювання печей [8].

У структурі музею сформовано три філії:

- Музей писанкового розпису;
- Косівський музей народного мистецтва та побуту Гуцульщини;
- Яремчанський музей етнографії та екології Карпатського краю [7, с. 53].

Не менш привабливим для відвідування є музей писанкового розпису, який був заснований у 1987 році з ініціативи Ольги Кратюк – багатолітнього директора (1966 – 1992 рр.) Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття. Передумовою створення музею стало винайдення методу консервації писанки.

Фондова збірка музею налічує понад 12 тисяч писанок. В музеї зібрані зразки писанкових розписів з різних регіонів України: Гуцульщини, Покуття, Буковини, Лемківщини, Бойківщини, Опілля, Поділля, Полісся, Подніпров'я, Слобожанщини.

Представлені у музеї писанки та декоровані яйця народів інших держав: Білорусі, Польщі, Чехії, Словаччини, Румунії, Угорщини, Франції, Данії, Швейцарії, Китаю, Індії, Аргентини, Канади, США, Ізраїлю, Туреччини, Шрі-Ланки, Індонезії, Пакистану та Єгипту. В 2016 році до 160-річчя від дня народження Івана Франка його правнучка Галина Ключко з Торонто – знана писанкарка, куратор Східної філії Українського музею Канади передала в дар музеєві 36 своїх унікальних мініатюрних писанок на перепелиних яйцях [7, с. 54-55].

Писанка має особливе значення для нас українців. Вона символізує життя, добро, надії. Писанка своєрідний оберіг нації, її філософії та культури, екзотичний зміст якої нині важко досягнути.

Своїми витокami писанкарство сягає сивої давнини та відбиває уявлення них предків про навколишній світ. Таємниця яйця – зародка життя, як і таємниця світового дерева, тисячоліттями викликала найрізноманітніші асоціації, була одним з найбільших див для людей в усі часи [6].

Не менш привабливим для відвідування є Косівський музей народного мистецтва та побуту Гуцульщини, який було відкрито у 1969 році.

Привертає увагу відвідувачів експозиція музею, де представлено фрагменти інтер'єру гуцульської хати, комплекси народного одягу, окремі предмети домашнього вжитку, які характеризують економічно-господарський та мистецький рівень населення Гуцульщини кінця 19 – початку 20 століття. В музеї експонуються керамічні вироби другої половини 19 століття Олекси Бахматюка, Петра Кошака. Традиційна косовська кераміка середини 20 століття продемонстрована творами Павлини Цвілик, подружжя Рошибюків, Ілюків, Надії Вербівської. Високу художню цінність має колекція творів різьбярської родини Юрія Шкрібляка із села Яворова Косівського району та його синів – Василя і Миколи.

В музеї експонуються вишивки, твори ткацтва та ліжникарства, художні вироби зі шкіри й металу [7, с. 56-57].

Історія зародження Яремчанського музею етнографії та екології карпатського краю сягає кінця 19 століття, коли під впливом популяризації традиційної гуцульської культури місцевий її знавець і шанувальник Гільовський сформував приватну колекцію мистецьких виробів та речей побуту гуцулів. У 1930-х рр. відкрито музей. На його базі у 1960-х рр. розпочато створення краєзнавчого музею, який 1963 року зазнав змін відповідно до потреб ідеологічної радянської пропаганди. До проголошення Україною незалежності його експозиції розкривали діяльність партизанського з'єднання Ковпака-Руднева. У 1993 році заклад реорганізовано у Карпатський крайовий музей визвольних змагань. З 2007 року музей отримав сучасну назву і став філією Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського.

Музей в наш час сучасний динамічний заклад, де відтворено побут, звичаї, обряди, традиційне народне мистецтво гуцулів та сучасних професійних митців. У зв'язку з роботами, пов'язаними з побудовою нової експозиції, у музеї постійно експонуються змінні виставки різної тематики, жанрів та мистецьких напрямків. Особливої уваги заслуговує колекція гобеленів народного художника України Михайла Біласа: «Косівський базар», «Чорні коні», «Довбуш» та інші. Експозиція музею містить і побутові речі та одяг гуцулів [7, с. 58-59].

В наш час на базі державних та приватних етнографічних музеїв України

формуються сучасні етнічні тури. Туристичні фірми пропонують такі етнічні тури, як: «Гуцульські коломийки», етнічний тур «Полтавський колорит», етнічний тур «Трипільська Україна» тощо.

Етнічний тур «Гуцульські коломийки» включає в себе ознайомлення з побутом та традиціями гуцулів і відвідуванням музею гуцульського побуту, етнографії та музичних інструментів Романа Кумлика (сmt. Верховина, Івано-Франківська область), музею «Гуцульська гражда» (село Криворівня, Івано-Франківська область), музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття «Гуцульщина» (місто Коломия, Івано-Франківська область), музею «Писанка» тощо [10].

Етнічний тур «Полтавський колорит» включає в себе відвідування Полтавського краєзнавчого музею (місто Полтава), Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному (селище міського типу Опішне, Полтавська область) тощо.

Однією з активних форм залучення іноземних та вітчизняних туристів до української етнічної культури є організація фестивальних дійств, фольклорних свят, які проводяться щорічно у зв'язку зі вступом України до міжнародної Ради з організації фестивалів фольклору й народного мистецтва (CIOFF). Метою організації міжнародного фестивалю є пропаганда народного мистецтва, звичаєвої та традиційної культури, фольклорних скарбів; ознайомлення зарубіжних колективів країн – учасниць фестивалю з українською культурою, фольклорною спадщиною українського народу; обміні досвідом роботи колективів, налагодження творчих та наукових контактів на взаємовигідних умовах тощо.

До списку міжнародних фестивалів, що проводяться в Україні входять: міжнародний фестиваль «Поліське літо з фольклором», міжнародний фестиваль «Калинове літо на Дніпрі», міжнародний фестиваль «Етновир», міжнародний фольклорний молодіжний фестиваль традиційної культури «Древлянські джерела» та інші [10].

Україна має хороші перспективи для розвитку етнічного туризму, що базуються на багатих історико-культурних туристичних ресурсах, які включають пам'ятки археології, пам'ятки історії, пам'ятки архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафті. До регіонів, для яких характерна найбільша концентрація пам'яток культури, належать Львівська, Київська, Чернігівська та інші області [5].

Розвиток етнічного туризму тісно пов'язаний з ознайомленням із виробами майстрів нашої держави. Упродовж століть десятки й сотні тисяч майстрів (килимарі, вишивальниці, ткачі, гончарі, різьбярі по дереву, майстри декоративного розпису, склороби-гутники, золотарі-ювеліри, ковалі, майстри художньої обробки шкіри та багато інших майстрів) створювали речі, необхідні людям у побуті. Ці речі, як об'єкти народних художніх промислів є невід'ємною складовою української культури [12]. Продукція народної творчості приносила до державної скарбниці України значні прибутки. Хоча на відміну від багатьох

країн Азії, де народний промисел вважається одним з найприбутковіших секторів економіки, в нашій державі цей сектор економіки на жаль занепадає.

Для покращення, залучення фахівців і матеріальних коштів створюються виставки народних промислів, діяльність яких спрямована на розвиток ділового туризму. Виставки народних промислів це заходи, пов'язані з демонстрацією продукції, товарів і послуг, які сприяють просуванню народних ремесел на внутрішній та зовнішній ринок, створенню умов для майстрів, утворенню спільних підприємств, отримання інвестицій.

До основних видів народних ремесел та художніх промислів відносять: гончарство, кераміка, обробку металів, гутництво, ткацтво, розпис та вишивання. Ці ремесла здавна давали можливість підтримувати матеріальний рівень родини.

На території західної України найбільшого розвитку досягли вироби зі скла, ткацтва, різьби по дереву, кушнірства та гончарства. Для прикладу на території Львівської області художнім склом (або Гутнім склом) називають вироби, виготовлені біля скловарної печі майстром вручну, способом вільного видування. У процесі скловаріння не можливо уникнути імпровізації, такий собі лаз склярської справи. На виставці представляють виключно найкращі вироби ручної роботи: посуд, прикраси, лампи, сувеніри, ялинкові прикраси тощо.

Закарпатська область славиться своєю різьбою по дереву. Характерні лінійно-геометричні мотиви закарпатського різьблення нині широко використовують майстри з виготовлення декоративних виробів – писанок, підсвічників, шкатулок, настінних тарілок, ваз. Гармонія різьблення не лише приваблює, розкриває тепло і красу дерева, а й прикрашає наш побут. Центральна Україна відома характерною вишивкою Вінницької області. Вона славиться цікавими і складними техніками: низь, поверхниця, кафасор, лиштва, вирізування, мережка «шакаб» тощо.

Полтавщина – край, що славиться своєю технікою вишивки, яка налічує понад 180 способів виконання. Візиткою Полтавщини є вишивка білими нитками по білій тканині. Ще однією технікою, яка користується популярністю на Полтавщині є вирізування. Існує багато видів вирізування: косе, клинчасте, орлове, вирізування по одній дірочці, на чотири дірочки тощо.

Завдяки техніці вирізування у тканині утворювалися отвори різного розміру, що робили сорочку ще цікавішою та унікальнішою. Ткацтво найдавніше ремесло, яким займалися українські жінки. Тканини виготовляли спочатку для власного вжитку, але вже з 9 – 10 століття відбулося відокремлення цього домашнього ремесла як промислу, що задовольняв потреби міського населення.

Задовго до появи християнства виник Петриківський розпис, який відіграв роль оберегу. Люди вірили, що в красі є духовна сила і тому вікна і двері будинків і навіть одяг обрамляли магічним орнаментом, який захищав господарів. Ця давня традиція орнаментики сотні років широко використовувалася в побуті українців, зокрема, у запорізьких козаків і була

популярна в поселеннях південних районів Приазов'я, але збереглася тільки в старовинному козацькому селі Петриківка Дніпропетровської області.

Орнаментні мотиви, де переважають яскраві, насичені тони, привертають увагу не тільки колоритом, але надзвичайною цілісністю творчої ідеї. Основними мотивами розписує польові квіти, гілки калини, мальви, півонії, айстри. На виставці представлені розписані панно, скриньки та посуд. Виробництво порцеляно-фаянсових виробів. На території Путилівського району Сумської області знаходиться Волокитинський фарфоровий завод, який був заснований у 1839 році поміщиком А. М. Міклашевським, нащадком старовинного українського козацько-старшинського роду. Одне з провідних місць у роботі підприємства займали скульптурні вироби. Асортимент скульптурних образів досить різноманітний. Крім малої пластики, це фігурний посуд (кухлі, маслянки, глечики, флакони), чорнильниці, фарфорова галантерея (бонбоньєрки, туалетні коробочки, люльки), настінні прикраси. Візитівкою фарфорового заводу є статуетка «Україна» - дівчина у національному вбранні, парною до якої є фігурка «Козака» з рушницею.

На території Харківської області процвітало коцарство – вироблення своєрідних килимів з місцевої та привізної вовни. Народження й процвітання цього ремесла було в повній мірі залежним від поширення вівчарства в краї. Цим ремеслом займалися коцарки, які самі робили шерстяну пряжу, фарбували її у різні кольори саморобними фарбами з мінералів та рослин. Коци – махрові килими, які користувались великим попитом. Харківські коци мали своєрідний геометричний малюнок, яким обрамляла одноколірна кайма. Композиція малюнку складалася із ромбів у вигляді діагональної сітки. Коци були яскравими, переважно використовувалися сині, червоні, білі і зелені кольори. Коцями вистилали долівки, їх вішали на стіни, клали у сани, використовували під час весіль тощо. Донеччина славиться своїми ковальським виробами. Ковані вироби ідеально доповняють будь-який інтер'єр, додають вишуканості і стильності приміщення, стануть не тільки його прикрасою, але і візитною карткою [12].

Кожна людина, яка подорожує прагне до самореалізації, розкритті своїх духовних і фізичних сил. Задовольнити таке прагне здатен етнічний туризм. Ресурсна база етнічного туризму багата і своєрідна. Окрім пам'яток матеріальної та духовної культури етносу, таких як етнічна архітектура, тематичні музейні експозиції, фольклор, звичаї, традиції, вірування, релігійна обрядовість архаїчні говірки, етнічний одяг, предмети побуту тощо. Важливою складовою розвитку етнічного туризму є ознайомлення з національними кулінарними традиціями.

На сьогоднішній час все більш актуальною стає тенденція підкреслення етнічної ідентичності та позиціонування національного туристичного продукту на міжнародному ринку за допомогою активної популяризації національних харчових традицій і страв. Використання особливостей побуту, традиції проведення свят, етнічної кухні сприяє пробудженню позитивних емоцій,

відчуття задоволення від подорожей, відпочинку, оздоровлення та сприяє бажанню відвідати край і наступного разу.

Наша держава має великий потенціал для розвитку етнотуризму через популяризацію його на кулінарних фестивалях. Багаторічні традиції, самобутня кухня, особлива культура, гостинність українського народу та багаточисельні гастрономічні фестивалі створюють передумови для розвитку етнічного туризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Божко Л.Д. Культурний туризм як важливий чинник соціально-культурного розвитку регіонів України / Теорія та історія культури (філософські й культурологічні виміри) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/bozhko.htm
2. Дутчак О. Теоретико-методологічні проблеми українського етнотуризму: історіографія / О. Дутчак // Вісник Прикарпатського університету [Текст]. – Ів.-Франківськ, 2013. – вип. 23-24: До 20-ліття утворення каф-ри історії слов'ян і 80-річчя проф. П. Федорчука. – С. 317-321
3. Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму: навч. посіб. / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор – К.: Знання, 2011. – 334 с.
4. Кузьмук О.І. Культурний туризм як інструмент формування національної ідентичності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/kuzmuk.htm
5. Мисяк О.М. Перспективи розвитку етнічного туризму в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/mysjak.htm
6. Музей писанкового розпису [Електронний ресурс]. Режим доступу до статті: <http://hutsul.museum/museum/structure/pysanka/>
7. Музеї Івано-Франківщини. Довідник. – Івано-Франківськ. – Лілея-НВ – 2016. – 128 с.
8. Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й.Кобринського [Електронний ресурс]. Режим доступу до статті: https://uk.wikipedia.org/wiki/Національний_музей_народного_мистецтва_Гуцульщини_та_Покуття_імені_Й._Кобринського
9. Прикарпаття: спадщина віків: Пам'ятки природи, історії, культури, етнографії/ Ред. М. Кугутяк; ПНУ ім. В. Стефаніка. – Л.: Манускрипт-Львів, 2006. – 567 с.
10. Рожнова В. Проблеми та перспективи розвитку етнотуризму: зарубіжний та український досвід URL: https://tourlib.net/statti_ukr/rozhnova.htm
11. Розвиток українського етнотуризму: проблеми та перспективи. URL: <http://www.liet.lviv.ua/redakce/tisk.php?clanek=1048&lanG=uk&slouzka=75&>
12. Розвиток українського етнотуризму. Проблеми та перспективи URL: file:///C:/Users/Користувач/Downloads/etno_5.pdf
13. Смолій В. А. Енциклопедичний словник-довідник з туризму/ В. А. Смолій, В. К. Федорченко, В. І. Цибух; За ред В. К. Федорченка. – К.: Слово, 2006. – 367 с.

14. Федорченко В. К. Туристський словник-довідник [Текст]: навч. посіб. / В.К. Федорченко, І. М. Мініч; Київ. Ін-т туризму, економіки і права. – Київ: Дніпро, 2000. – 156 с.

15. Шандор Ф. Ф. Сучасні різновиди туризму [Текст]: підручник / Федір Федорович Шандор, М. П. Кляп. – Рек. МОН. – К.: Знання, 2013. – 334 с.

Мандзій Д. А.
студентка 4-го року навчання спеціальності «Політологія»
Факультету історії, політології і міжнародних відносин
Науковий керівник: кандидат політичних наук,
доцент Мішук М.Б.

РАДА ЄВРОПИ: ГЕНЕА, ІНСТИТУТЦІЙНІ СТРУКТУРИ, ФУНКЦІОНАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Однією із авторитетних міжнародних організацій виступає Рада Європи. Вона займається важливими питаннями, що виникають у європейському суспільстві.. Рада Європи - це інтеграційне об'єднання, яке має на меті «досягнення більшого єднання між його членами для збереження та втілення у життя ідеалів і принципів, які є їх спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу» (ст. 1 Статуту Ради Європи)[6]. Програма її діяльності охоплюють різні сфери суспільного життя: права людини, правове співробітництво, засоби масової інформації, соціальні та економічні питання, культура, освіта, культурна спадщина, охорона здоров'я, спорт, молодь, демократію, транскордонне співробітництво та навколишнє середовище, регіональне планування.

Одним із найважливіших напрямків діяльності є розвиток політичного партнерства з новими демократіями Центральної та Східної Європи, надання допомоги країнам цього континенту, у політичних, законодавчих, конституційних реформах. Питаннями, якими займається Рада не є постійними, навпаки вони розширюються, еволюціонують, адаптуються до нових процесів і ситуацій. Однак, поле діяльності Ради Європи до якої входить 47 держав-членів, і не є всеосяжним, однак цього не можна сказати про їх плани і прагнення [1, с. 44].

Парламентська асамблея Ради Європи, ПАРЕ (англ. Parliamentary Assembly of the Council of Europe, PACE) - один з двох головних статутних органів Ради Європи; консультативний орган, що складається з представників парламентів усіх держав-членів. ПАРЕ є найстарішим в Європі органом міжпарламентської співпраці [3, с. 17]. Штаб-квартирою цієї організації є Палац Європи, що знаходиться у Страсбурзі (Франція).

Членів ПАРЄ призначають парламенти держав-членів. П'ять найбільших держав представлені в ПАРЄ 18 членами, мінімальне представництво - 2 члени від держави. Національна делегація має включати представників усіх політичних партій, представлених в парламенті, і відповідати вимогам збалансованого представництва чоловіків і жінок. У цілому в ПАРЄ входять 318 членів і 318 «заступників». Секретаріат Ради Європи – орган, який обслуговує головні органи Ради Європи та має постійний штат у складі 1200 осіб, які є представниками держав-членів Організації. Його очолює Генеральний секретар, який обирається

Парламентською Асамблеєю на п'ятирічний строк. Генеральний секретар координує та визначає діяльність Ради Європи [4]. До складу Секретаріату входять Генеральний секретар, заступник Генерального секретаря та інший необхідний персонал. Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи - є консультативним органом Організації, який було створено 14 січня 1994 р. рішенням Комітету міністрів Ради Європи, з метою сприяння розвитку місцевої демократії в країнах Центральної та Східної Європи, а також процесу регіоналізації в Європі.

Конгрес місцевої та регіональної влади має за мету забезпечити участь місцевій та регіональній владі у роботі Ради Європи, сприяти місцевій та регіональній демократії, а також посилити транскордонне і міжнародне співробітництво в Європі. Він розглядає широке коло питань, зокрема такі, як місцеве та регіональне самоврядування, розвиток міст і сіл, проблеми територіального управління, захист довкілля, культура, освіта, соціальна служба та охорона здоров'я, контролює, як держави-члени застосовують принципи місцевої демократії, що докладно викладені у Європейській хартії місцевого самоврядування. При виникненні серйозних проблем у роботі місцевих органів самоврядування в державах, які є членами Ради Європи, то Конгрес надсилає групу доповідачів, або готує доповідь, яка стосується тієї чи іншої проблеми [2, с. 370].

Основним розпорядчо-виконавчим органом є Комітет Міністрів. До його складу входять міністри закордонних справ всіх держав - членів Ради Європи, або їхні постійні представники у Страсбурзі, які визначають основні напрямки

діяльності Організації. Цей орган визначає напрямки діяльності Ради Європи, розглядає та приймає рішення щодо висловлених Парламентською Асамблеєю та Конгресом місцевих та регіональних властей рекомендації, пропозиції різних міжурядових комітетів та конференцій галузевих міністрів. Він затверджує програму діяльності та бюджет. Разом з Парламентською Асамблеєю, Комітет Міністрів стоїть на сторожі основних цінностей Ради Європи, і, крім того він уповноважений здійснювати нагляд за дотриманням зобов'язань, які взяли на себе держави-члени. [5]

Україна є учасником у програмах міжурядового співробітництва РЄ, Спільна програма ЄС та РЄ по наданню допомоги Україні у проведенні правової реформи підносить її на якісно новий, вищий ступінь розвитку. Співробітництво розвивається по багатьох напрямках. Всі ці заходи спрямовані на становлення в Україні правової держави, в якій повною мірою мають дотримуватися принцип верховенства права та забезпечуватися основні права і свободи людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бенуа-Ромер, Ф. Право Ради Європи. К. : Вид-во К. І. С., 2007. 232с.
2. Європейська та євроатлантична інтеграція : навч. посіб.; Луц. нац. техн. ун-т. - Херсон : Олді-плюс, 2016. 375 с.
3. Нестерович В.Ф. Роль та місце лобювання у європейському інтегруванні України. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2009. № 3. С.32-42.
4. Піляєв І.С. Політико-правові аспекти розвитку та інституціоналізації співпраці між Радою Європи та Європейським Союзом. Держава і право. К., 2003. Вип. 22. С.615-620.
5. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз : монографія; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого». Харків : Право, 2013. 760 с.
6. Статут Ради Європи від 5 травня 1949 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/>.

Пилипець У.В.
студентка 4-го року навчання спеціальності «Політологія»
Факультету історії, політології і міжнародних відносин
Науковий керівник: кандидат політичних наук,
викладач Березовська-Чміль О.Б.

СПЕЦИФІКА ТА ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ АЗЕРБАЙДЖАНО- ВІРМЕНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ

На сучасному етапі можемо спостерігати збільшення кількості локальних та регіональних військових протистоянь на міжнародній арені, одним з яких є азербайджано-вірменський військовий конфлікт щодо Нагірного Карабаху.

Метою даного дослідження є аналіз специфіки та можливих шляхів розв'язання азербайджано-вірменського військового конфлікту.

На сьогодні дана тема є досить актуальною як в ЗМІ, так і в науковій літературі, проте є ряд протилежних думок та дискусій стосовно майбутнього розвитку ситуації та можливостей її вирішення. В цілому дослідження проблематики військових конфліктів можемо побачити в працях В.П. Горбуліна, Г.М. Перепелиці, Є.М. Магди та ряду інших українських вчених. Відомі зарубіжні науковці, які аналізують причини збройних конфліктів та способи їх запобігання – З. Бжезінський, Дж. Джоулвен, Г. Кіссинджер, Дж. Кеннан, Дж. Мак-Конелл, Дж. Робертсон, С. Гантінгтон тощо.

Внаслідок аналізу літератури можемо зауважити, що поняття «військового конфлікту» охоплює всі види збройного протиборства, включаючи великомасштабні, регіональні, локальні війни і збройні конфлікти. У міжнародному праві терміни «військовий конфлікт» і «війна» вживаються як синоніми. Однак, на думку багатьох політологів, термін «військовий конфлікт» ширше за змістом та визначено, що війна визнається військовим конфліктом, але не кожен військовий конфлікт буде визнаний війною. Що стосується класифікації військових конфліктів, то досліджено, що досить часто використовується класифікація конфліктів в залежності від їх масштабу, зокрема виділяють локальні військові конфлікти (на рівні окремих регіонів або районів держави або у вигляді зіткнення між двома державами, в які не залучені інші

актори); регіональні (як правило, з прямою або непрямую участю декількох держав одного регіону, а також з можливим залученням держав, які перебувають за його межами); глобальні (з залученням найбільш значимих держав сучасного світу, погрожуючи перейти в відкриті військові дії один проти одного). Або класифікують військові конфлікти за тривалістю протікання конфлікту: короткострокові військові конфлікти (як правило, тривалістю до декількох тижнів), середньострокові (до року), тривалі або затяжні (сторони можуть вести, припиняти і відновлювати військові дії протягом невизначено тривалого періоду).

Конфлікт в Нагірному Карабаху можемо віднести саме до тривалих регіональних конфліктів, оскільки напружені відносини між сучасними Азербайджаном та Вірменією мають досить глибоке історичне коріння. Ще в кінці 1980-х років більшість вірменського населення Нагірно-Карабаської автономної області Азербайджанської Радянської Соціалістичної Республіки виступило з вимогою про передачу цієї області до складу Вірменської РСР. Населення тоді підтримало керівництво Вірменії. Це призвело до розростання політичного конфлікту, який привів до збройних зіткнень, що з часом переросли в повномасштабну війну. Частина деяких районів Азербайджану, що прилегли до території колишньої Нагірно-Карабаської області перейшли під контроль вірмен.

У 1994 році за посередництвом Росії, Азербайджан, Вірменія і невизнана Нагірно-Карабаська Республіка підписали тристоронню угоду про припинення вогню, яке в останні 3-4 роки періодично порушується зі взаємними звинуваченнями. Сторони займають позиції, що відповідають положенню на момент підписання угоди. Значна частина Нагірного Карабаху підконтрольна Нагірно-Карабаській Республіці. Азербайджан та інші держави-учасники ООН стверджують, що Нагірний Карабах є частиною Азербайджану.[4]

В Баку не раз підкреслювали, що у випадку, якщо вірменська сторона не звільнить окуповані території і в переговорному процесі не відбудеться хоча б якихось зрушень, то це означатиме, що всі мирні шляхи вирішення конфлікту вичерпані і Азербайджан буде змушений вдаватись до силових методів

вирішення конфлікту. Про необхідність нової війни в Карабасі говорили і багато депутатів парламенту республіки. [1]

Воєнне загострення між Азербайджаном та Вірменією розпочалось вранці 27 вересня 2020 року і тривало 44 дні. Розпал конфлікту між цими двома країнами став додатковим викликом для України, оскільки одну із сторін конфлікту ми визначили своїм стратегічним партнером. Однак дії Києва в цій ситуації виявились не зовсім партнерськими.

Обидві сторони звинуватили одна одну в розпалюванні конфлікту, як це притаманно для вірмено-азербайджанських конфліктів.

Як стверджує Міноборони Азербайджану, близько 6 години ранку збройні сили Вірменії, здійснивши масштабні провокації, піддали інтенсивному обстрілу позиції азербайджанської армії уздовж усієї лінії фронту і наші населені пункти, розташовані у прифронтовій зоні. [3]

В свою чергу, Єреван стверджує, що події почалися через обстріли з боку Азербайджану. "Зранку по всій довжині лінії зіткнення азербайджанська сторона почала активні артобстріли, вибираючи в якості мішеней мирні населені пункти, в тому числі Степанакерт. [4]

Степанакерт є столицею "Арцаху" - невизнаної республіки, що проголосила свою "незалежність" у 1991 році на території азербайджанської автономії, Нагірного Карабаху, але фактично контролюється Вірменією. Україна та більша частина світу вважають Нагірний Карабах та прилеглі до нього території окупованою частиною Азербайджану.

Варто звернути увагу на таку річ як фактор загострення і чому цей конфлікт має шанси виявитись наймасштабнішим за всю історію відносин між двома країнами. Насамперед – втрата владою Азербайджану сподівань на те, що вони все ж таки дочекаються поступок від вірменського прем'єра Нікола Пашиняна.

Після того, як Пашинян прийшов до влади, сторони домовилися про припинення вогню, і довгий час ця домовленість діяла. Баку покладав надію на те, що, на відміну від попередньої вірменської влади, яку значно мірою формували вихідці з Карабаху, нова буде більш поступливою.

Втім, такі сподівання Баку не виправдалися. Позиція офіційного Єревана щодо Карабаху залишилася незмінною.

Що стосується перспектив вирішення конфлікту, то ситуація є досить складною через принципові розбіжності інтересів обох країн, так і з позицією Росії, яка використовує ситуацію з метою зміцнити свої позиції на Кавказі. При цьому, як і у випадку з іншими конфліктами в країнах колишнього СРСР, ні ООН та ОБСЄ, ні провідні держави світу не мають можливості реально впливати на його врегулювання. [4]

ООН, ОБСЄ, ЄС, НАТО, США виступають за мирне врегулювання конфлікту між Вірменією і Азербайджаном. В той же час позиція США і Європи також подвійна. Так, на офіційному рівні вони підтримують територіальну цілісність Азербайджану, але фактично погоджуються на «заморожування» конфлікту на умовах Вірменії. Таким своїм підходом Захід прагне не допустити відновлення масштабних бойових дій на Кавказі, адже це матиме небажані наслідки для всієї Європи.

Також Сполучені Штати та країни ЄС, як і Туреччина, зацікавлені у послабленні позицій Росії на Кавказі та зміцненні там свого впливу. Тому західні країни намагаються розвивати політико-економічні відносини з обома сторонами.

Однак ні світові організації в галузі колективної безпеки, ні США та Європа не мають реальної можливості реально впливати на ситуацію довкола Нагірного Карабаху. Тому їх реакція на випадки загострення конфлікту здебільшого обмежується лише закликами до миру.

Незважаючи на те, що Росія, Туреччина, США і Європа утримувалися від прямого втручання в конфлікт у Нагірному Карабаху (хоча і реалізовували через нього свої інтереси), вони забезпечували певний баланс сил у регіоні. Тому, хоча відносини між Вірменією і Азербайджаном і залишались у стабільно напруженому стані, але масштабні бойові дії на лінії протистояння сторін не відновлювалися.

Як зазначає Віктор Гвоздь, доктор військових наук, є чотири сценарії розвитку ситуації в зоні конфлікту у Нагірному Карабаху.

Перший— досягнення Вірменією і Азербайджаном (при посередництві представників Мінської групи ОБСЄ) домовленості про перемир'я. В цьому випадку конфлікт повернеться до «умовно замороженого» стану з можливістю його нової активізації;

Другий— стабілізація лінії фронту в Нагірному Карабаху на нових рубежах та перехід бойових дій у затяжну позиційну форму. У такій ситуації сторони обмінюватимуться ударами, однак без значних просувань;

Третій— розвиток Азербайджаном досягнутих успіхів, прорив другої лінії оборони вірменських військ та продовження активних дій для звільнення окупованих територій;

Четвертий— переростання конфлікту між Вірменією і Азербайджаном в велику кавказьку війну з прямим втручанням у неї Росії та Туреччини. На боці Туреччини може виступити НАТО. [2]

Подальший хід подій залежатиме від того, які будуть співвідношення сил Вірменії та Азербайджану, якою буде політична воля сторін конфлікту, як впливатимуть на ситуацію зовнішні сили та чи можливим ї буде втручання у конфлікт.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що напруження азербайджано-вірменських відносин має досить глибоке коріння і триває довгий час. Однак на даний момент, Вірменія та Азербайджан домовились про припинення вогню на території Нагірного Карабаху. Президенти ворогуючих країн, у присутності президента Росії Володимира Путіна, підписали угоду, за якою Вірменія має віддати частину територій Азербайджану.

Зараз ця рамкова угода виглядає вигідною для Баку, бо країні передаються території, які раніше контролювала Вірменія (Агдамський, Газахський, Кельбаджарський і Лачинський райони), а також Баку отримує сухопутний коридор у Нахічевань, що і було основним завданням сучасного протистояння. Необхідно зауважити, що в Єревані розцінили угоду, як поразку, оскільки одразу після її укладення розпочалися акції протесту та захоплення будівлі парламенту, протестувальники вимагали негайної відставки президента і уряду. ЄС, у свою чергу, наразі закликає до виведення усіх іноземних бойовиків із Нагорного

Карабаху і вважає за необхідне відновити переговори про статус регіону в рамках ОБСЄ. Також варто зазначити, що зіткнення інтересів РФ та Туреччини і їхній вплив на карабахський конфлікт в майбутньому може спричинити певні зміни в Кавказькому регіоні та перерозподіл сфер впливу у світовій геополітиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Війна в Нагірному Карабаху URL: <https://ytro.ru/articles/2005/10/25/489069.shtml>
2. Гвоздь В. Конфлікт в Нагірному Карабаху» URL: <https://bintel.org.ua/analytics/geopolitics/konflikt-v-nagirnomu-karabaxu/>
3. Заява Міністерства внутрішніх сил Вірменії URL: <https://mod.gov.az/ru/news/armyanskie-vooruzhennye-sily-sovershili-masshtabnye-provokacii-po-vsej-protyazhennosti-fronta-32312.html>
4. Угода про припинення вогню URL: <http://vn.kazimirov.ru/doc10.html>

Шлімкевич І.В.
магістр 2-го року навчання спеціальності «Політологія»
Факультету історії, політології і міжнародних відносин
Науковий керівник: доктор політичних наук,
професор Климончук В.Й.

КРИЗА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНИ ЯК ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що громадянська консолідація нації відіграє основну роль у формуванні мотивації політичної діяльності людей в об'єднанні їх зусиль для вирішення суспільно значущих завдань. Це обумовлює роль даного феномену як одного з важливих чинників сучасного розвитку і як предмета наукового осмислення ресурсів суспільних змін.

Виходячи з цього, першочерговим завданням сучасних держав є пошук дієвих засад розвитку ідентичності, врегулювання етнічного фактора нових форм та інструментів консолідації громадян шляхом формування нових інституцій та особливої уваги потребує ціннісний вимір даної проблеми. Адже неухвага у державній політиці до власної культурно-національної специфіки, недосконалість методів управління етнополітичними процесами може спричинити конфлікти з подальшою дезінтеграцією політичної системи. Власне наукові дослідження з даної проблеми актуальні й необхідні та мають вагомим значення для розвитку політичних інститутів і суспільно-політичних процесів, а політична стабільність в державах значно залежить від врахування у державно-управлінській практиці теоретичних надбань науковців у зазначеній сфері.

Науковий інтерес до проблеми громадянської консолідації пов'язаний також із активним переходом до демократії великої кількості країн, з труднощами демократичних перетворень і залежністю цього процесу від політичних уподобань громадян цих держав. Загальна практика показує, що громадянська консолідація можлива тільки на основі формування колективної

ідентичності, консенсусу щодо норм, цінностей та напрямків соціально-політичного розвитку.

Для України аналіз впливу сучасних геополітичних та внутрішніх викликів на громадянську консолідацію української нації у межах політологічних досліджень надзвичайно важливий. Адже теоретичні узагальнення з цієї проблематики, здійснені до Революції Гідності, анексії Криму та збройної агресії Російської Федерації проти України частково втратили свою актуальність, оскільки вони не враховують становище країни в умовах новітніх загроз, війни, втрати територіальної цілісності й суверенітету на окремих територіях. Здійснення ж досліджень з даної проблематики сприятиме кращому розумінню сучасних політичних процесів, дасть змогу вивчати та прогнозувати позитивні й негативні впливи і наслідки на суспільно-політичну дійсність з боку геополітичних впливів та різних суб'єктів зазначених процесів

Метою статті є дослідження кризи національної ідентичності України в умовах сучасних політичних та геополітичних викликів.

Для досягнення поставленої мети, передбачене виконання таких основних дослідницьких завдань:

- систематизувати наукові підходи щодо феномену ідентичності української нації в українському і зарубіжному політологічному дискурсі;
- проаналізувати та визначити базові методологічні підходи, які дають можливість дослідити існуючу на цей момент змістовну модель громадянської консолідації громадян України;
- розкрити сутність демократичної консолідації суспільства та дослідити політичну ідентифікацію з точки зору ресурсу демократичної трансформації;
- охарактеризувати передумови, основні причини виникнення та наслідки реалізації загроз національній консолідації в Україні;
- дослідити формування політичних ідентичностей в період трансформації українського суспільства, з'ясувати основні механізми їх формування, ціннісні корені їх конфліктного потенціалу.

На основі праць Ф. Барта, Е. Сміта, О. Кортунова, П. Надолішнього, Л. Шкляра можемо систематизувати прояви зазначеної проблеми у суспільно-політичних процесах. На основі доробків А.Адлера, Е. Еріксона, К. Вітмана, В.Євтуха, О. Кривицької, В. Котигоренка, Г.Луцишин, О. Майбороди, Дж. Ротшильда, В. Андріяш, Я. Калакура, М. Лазаровича, М. Дністрянського, С.Маковського, І. Монолатія, О. Рафальського, М. Розумного, Р. Римаренка, З. Семчука можна виокремити специфіку та особливості етнонаціонального середовища та громадянської консолідації української нації в умовах сучасних геополітичних викликів.

На сучасному етапі в українському науковому дискурсі питання ролі, місця та впливу громадянської консолідації на політичну систему актуалізується під впливом новітніх геополітичних викликів. Науковці працюють над уточненням теоретичного і практичного значення даного явища в українській політології. Недостатньо дослідженими у науковому сенсі залишаються такі проблеми: як формування комплексного і водночас чіткого визначення в українському політологічному дискурсі поняття «національна консолідація» у змісті динаміки політичних процесів; теоретичне осмислення вагомості й ролі впливів даного явища на суспільно-політичні процеси на загальнодержавному та регіональному рівнях; визначення рівня залучення окремих регіонів України до процесу національної консолідації та швидкість його перебігу з огляду на їх особливості; встановлення рівня консолідації національних меншин, що формують місця компактного проживання у регіонах країни та впливу їхнього активного потенціалу на суспільно-політичні процеси в регіоні та державі; розробка теоретичної моделі державної політики громадянської консолідації з урахуванням особливостей сучасних геополітичних викликів.

Сучасна концептуалізація громадянської консолідації потребує більш ґрунтовного усвідомлення досліджуваних явищ, та процесів, розширення методологічних меж та методів дослідження. Особливої уваги набуває міждисциплінарний підхід, що ґрунтується на використанні принципів і методів наукового аналізу, вироблених у галузі сучасного філософського, політологічного та соціологічного знання.

В демократичному суспільстві загально визнані права людини і громадянина в сфері інформації виступають основним критерієм, що характеризує стан інформаційної безпеки конкретної особи і суспільства в цілому. Крім того, ці норми є стримуючим фактором свавілля держави і одним з критеріїв обмеження держави у виборі способів і методів проведення політики інформаційної безпеки.

Варто зауважити, що громадянська консолідація виконує в сучасному світі суспільно важливі функції. Функціональний аналіз в сучасній політичній науці можна охарактеризувати як інтегративний і всеохоплюючий. На визначення функціонального виміру громадянської консолідації впливають відмінності наукових підходів до її формування та завдання конкретних досліджень. Найбільш важливими функціями громадянської консолідації є: стабілізація партійної системи, легітимація влади і політичного режиму, соціальна та психологічна компенсація та адаптація до мінливих політичних умов, мотивація політичної поведінки, консолідація та інтеграція і мобілізація суб'єктів політичного процесу.

Особливої актуальності і значення в системах, що трансформуються, набувають типи ідентичності. Пов'язані з кризовим станом суспільства і трансформацією політичної свідомості: кризова, негативна і позитивна.

Проблема громадянської консолідації актуалізується в епоху криз і змін, вона стає об'єктом цілеспрямованого впливу держави, політичних еліт і груп інтересів. Основним завданням політики громадянської консолідації в цей період є формування такої загальнодержавної консолідації, яка б проявлялася не тільки в колективному позиціонуванні відносно інших націй – держав як базису цілісності нації, але й як предмет згоди щодо того, як таке співтовариство уявляє суспільні цілі, принципи і цінності. Саме в цьому сенсі політична ідентичність виступає як основа і як механізм суспільних трансформацій і є актуальною в контексті нашого дослідження

Поліетнічність можна вважати визначальним чинником процесу національної консолідації. Етнополітична ситуація в Україні характеризується підвищенням ролі національного фактора в суспільно-політичному житті

держави, а саме спостерігається: зростання національної самосвідомості етнічних груп, їх самоорганізації та активізація ними пошуків різноманітних форм реалізації своїх запитів та потреб; політизація етнічних груп та посилення взаємозв'язку між політичною та міжетнічною стабільністю; консолідація частини етнічних груп навколо державотворчих процесів; інтеграція національних меншин у внутрішньодержавні процеси. Дана проблема є предметом дослідження таких науковців Грох. М., Дамарш Є., Майборода О., Кривицька О., Колодій А., Москаленко Д., Луцишин Г. та інших.

Більшість лідерів українських політичних партій закликають до національної єдності та консолідації, однак по-різному трактують зміст національної консолідації. Громадянське суспільство є одним із ключових чинників розвитку нації та національної консолідації. Процеси демократизації, розвитку громадянського суспільства та національної консолідації можуть сприяти формуванню в Україні політичної нації, пошуку шляхів та механізмів, які б усували проблеми розколу суспільства, поєднували б різні колективні ідентичності, затверджували б відповідні правила суспільної гри. Процес консолідації неможливо сформуванню без урахування потреби в демократизації суспільства, розвитку інститутів громадянського суспільства, які є основою для відкритого та раціонального діалогу в середині суспільства, між суспільством та владою, впливу на її рішення.

Вплив політичних партій на процес національної консолідації залежить значною мірою від спроможності самих політичних партій консолідуватись. Більшість вчених вважає, що націє-консолідуючий потенціал сучасних політичних партій є незначним, що пов'язано із зростанням недовіри громадян України до всіх партій які представлені у владі.

Криза ідентичності в Україні зумовлена не лише поліетнічністю населення, а й історико-регіональними відмінностями. Під час суспільних трансформацій різко виявляється розбіжність між груповими і особистісними цінностями. Що стало причиною конфлікту між різними групами соціуму, які обстоюють цінності власної групи задля створення для неї сприятливих умов у просторі суспільних перетворень [1].

Проблема консолідації українського соціуму серйозно ускладнені маркером, який вітчизняні дослідники викладають у формулу субкультурної варіативності. Ідеться про наявність у соціокультурній матриці соціуму протилежних субкультур зі своїми ціннісними кодами. Доведено, що не всі вони спрямовані на підтримання єдності соціуму, значна їх частина опинилася в опозиційному просторі цінностей. Так етномовні відмінності між Сходом і Заходом України, різні світоглядні і політичні орієнтації населення поставили українське суспільство перед надзвичайно складною проблемою-запобігання відцентрованим тенденціям та досягнення політичної консолідації [3].

Розглянемо глобалізацію, як одну із домінуючих тенденцій розвитку цивілізацій XXI століття, її впливу не лише на соціально-економічні, політичні аспекти розвитку будь-якої держави, але й на етнополітичні, культурологічні, зокрема на розвиток націй, національної свідомості та національної культури. Вважаємо, що процес розвитку української нації відбувається у доволі складних умовах перехідного періоду, в умовах ідеологічних, політичних конфліктів, економічної та соціальної нестабільності. В сучасних умовах глобалізації на процес національної консолідації впливає надзвичайно багато факторів, зокрема значно впливають і суб'єкти міжнародних відносин. Констатовано, що останнім часом вплив суб'єктів міжнародних відносин на міжнаціональні процеси, національну консолідацію в Україні значно посилюється, і вивчення та аналіз цього питання сприяють розумінню сучасних етнополітичних процесів та виробленню ефективної державної етнополітики [4].

Глобалізація привносить як позитивні, так і негативні зміни, вона посилює тенденцію до розмивання суверенності національних держав за одночасного зростання ролі транснаціональних корпорацій. За останні десятиріччя можна спостерігати посилення ролі міжнародних організацій (ООН, НАТО, ЄС та ін.), які перебирають на себе функції наддержавних органів. Практика показує, що основні суб'єкти міжнародних відносин діють зазвичай з метою утвердження своїх геополітичних інтересів. Зовнішні впливи на етнополітичні процеси часто породжують багато проблем, які гальмують процеси національної консолідації України.

Загально визнаним є твердження, що зовнішня політика України, її міжнародний авторитет значною мірою залежить від результативності внутрішніх перетворень, а внутрішня політика країни тісно взаємопов'язана із сучасними із сучасними світовими тенденціями.

Події останніх років свідчать про те, що зовнішньополітичні впливи етнічних батьківщин окремих національних меншин України залишаються доволі помітними та з кожним роком посилюються. Національні меншини часто використовують як інструмент забезпечення власного інформаційного, культурного та політичного домінування в окремому регіоні, що звісно, негативно впливає як на рівень національної консолідації, так і на міжнародні відносини. Демократичний світ підтримав українську революцію і визнав її результати. Воєнна ж агресія Російської Федерації проти України викликала одностайний осуд країн Заходу. Після Революції Гідності зусилля США та країн ЄС були спрямовані на сприяння демократичним перетворенням в Україні, зокрема на допомогу нашій країні в подоланні корупції. Протидія ж російській воєнній агресії реалізувалась у запровадженні проти Росії низки секторальних і персональних санкцій.

Висновки. Важливу роль у сучасному політичному житті держави відіграє процес національної консолідації – націєоб'єднавчий процес, який формується на основі етнонаціонального консенсусу і спрямований на зміцнення та посилення етнонаціональних груп, що утворюють націю, шляхом поступового усунення бар'єрів та формування спільних цінностей та інститутів.

Проблема національної консолідації важлива для будь якої країни, а якщо країна полі етнічна, процес консолідації ускладнюється відмінностями регіонального, національного та соціокультурного характеру. Кожна країна з врахуванням своїх історичних, культурних, національних, релігійних особливостей намагається вибудувати свою модель національної єдності та національної консолідації.

Процес національної консолідації передбачає насамперед національну свідомість народу. Без національної консолідації неможливо досягти ключових стратегічних цілей у діяльності нації та держави, це необхідна умова для

стабільного політичного розвитку, впровадження реформ, стабілізації економіки та подальшого національного розвитку. Питання громадянської консолідації є одним із складних та багатовимірних питань, яке містить такі поняття, як нація, національна єдність, національна ідея, національні інтереси, національні символи, національні лідери.

Розвиток політичної нації є одним із способів стабілізації міжетнічних відносин, гармонізації інтересів титульної нації та національних меншин, важливим стимулом для консолідації суспільства. Механізми досягнення національної консолідації суспільства можна поділити на два типи: нормативний і процесуальний. Процес консолідації є тривалим, зокрема виділяють три етапи соціально-політичної консолідації: консолідація-адаптація, консолідація-ідентифікація, консолідація-трансформація. Встановлено, що в Україні необхідно сьогодні виробити національну стратегію консолідації, яка б на системній основі об'єднала різні напрямки державної політики [7].

Воєнна агресія Російської Федерації проти України відбувається всупереч нормам і принципам міжнародного права та міждержавних договорів. Упродовж 2014-2018р.р. проти Російської Федерації були впроваджені секторальні санкції, які негативно позначилися на російській економіці, персональні санкції були введені проти російських високо посадовців та пропагандистів, діяльність яких відбувалася з порушенням правових і моральних норм

Україна є одним із найважливіших суб'єктів протидії глобальній російській агресії проти демократичного світу. Для розвитку України виняткове значення має конструювання образу майбутнього. Українське суспільство повинно перетворити всі найскладніші й найтрагічніші сторінки своєї історії: Голодомори, Голокост, Другу світову війну, Чорнобильську катастрофу, жакливі поразки першого року російсько-української війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні. К., 2002
2. Національна інтеграція в полікультурному суспільстві: український досвід 1991–2000 років. К., 2002

3. Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві. К., 2012

4. Україна – проблема ідентичності: людина, економіка, суспільство. К., 2013

5. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи. К., 2003

6. Когут З. Коріння ідентичности. Студії з ранньомодерної та модерної історії України. К., 2004.

7. Мовний баланс України. Співвідношення української та російської мов в різних сферах громадського та приватного життя. <http://www.politua.ru/humanitarian/292.html>